

Leidžia Mokslo ir enciklopedijų
leidvybos centro „Gimtosios kalbos“
žurnalo redakcinė grupė

Vyr. redaktorė
Rita Urnėžiūtė

Redaktorė
Inga Mataitytė

Redakcinė kolegija
Elona Bagdanavičienė, Vilija Dailidienė,
Albinas Drukteinis, Aurelija Gritėnienė,
Kęstutis Kaminskas, Daiva Sinkevičiūtė,
Donatas Smalinskas, Antanas Smetona,
Bonifacas Stundžia (pirmininkas),
Aurelija Tamulionienė, Loreta Vilkiėnė,
Palmira Zemlevičiūtė, Vilma Zubaitienė

Dailininkė
Agnė Beinaravičiūtė

Maketavo
Darius Šimkūnas

„Gimtoji kalba“, 2020. Nr. 1 (631).
Eina nuo 1933 m. 12 kartų per metus.
ISSN 2538-8851,
elektroninis variantas.
Metinės prenumeratos
kaina 14,52 euro.

Redakcijos adresas:
Ukmergės g. 222–502,
LT-07157 Vilnius,
tel. (8 5) 243 13 46,
el. p. gkalba@melc.lt

„Gimtosios kalbos“ žurnalas
prenumeruojamas Lietuvos pašto
skyriuose, svetainėje prenumeruok.lt,
leidinį PDF formatu galima užsisakyti
svetainėje www.melc.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C,
LT-03153 Vilnius,
tel. (8 5) 273 33 47.

Gavus brokuotą žurnalo numerį
prašom kreiptis į Mokslo ir
enciklopedijų leidybos centrą,
tel. (8 5) 245 77 20.

© Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020.

Turinys

Darbą tęsiant [3]

ZITA ALAUNIENĖ
*Žodžių žinojimas, mokėjimas,
įgūdis, kompetencija* vartosena
didaktikos kalboje [4]

BONIFACAS STUNDŽIA
Priesaginių moterų pavardžių
kirčiavimo taisyklės ir realioji
vartosena [10]

Recenzijos
Homo sum.
Sud. Vilija Niauronytė
(Vidas Garliauskas) [14]

Retam lemta tiek nuveikti
(Vilija Riaubienė) [17]

Svetur
Kalbos prestižas ir
kalbos planavimas Islandijoje.
(Aris Paulas Kristinssonas
(Ari Páll Kristinsson),
kalb. Rita Urnėžiūtė) [20]

Nuo *antiskiepininko* iki *vėtros*:
Metų žodžio ir Metų posakio
rinkimų naujienos
(Rita Urnėžiūtė) [23]

VLKK protokoliniai nutarimai
Nr. PN-9, PN-10 (k-24),
PN-11 [25]

Kronika [30]

Published by The Science
and Encyclopaedia
Publishing Centre

Gimtoji kalba focuses on standardization of the modern Lithuanian language, language policy in Lithuania and abroad, activities of the State Commission of the Lithuanian Language.

ISSN 0868-5134
12 issues per year
Language of publication: Lithuanian
Subscription rate: 36 EUR per year
(for print version).

For more information
contact us by e-mail:
gkalba@melc.lt

Contents

Our Work Continues [3]

ZITA ALAUNIENĖ
*Words žinojimas, mokėjimas,
įgūdis, kompetencija* in Lithuanian
Terminology of Didactics [4]

BONIFACAS STUNDŽIA
Accentuation Rules and
Real Usage of Suffixed
Female Surnames [10]

Reviews

Homo sum.
Comp. by Vilija Niauronytė
(Vidas Garliauskas) [14]

One Can Rarely Achieve so Much
(Vilija Riaubienė) [17]

Abroad

Language Prestige and
Language Planning in Iceland
(Ari Páll Kristinsson,
int. by Rita Urnėžiūtė) [20]

Candidates for the Word of the Year:
from *antiskiepininkas* to *vėtra*
(Rita Urnėžiūtė) [23]

Protocol Decisions
of the State Commission of the
Lithuanian Language No. PN-9,
PN-10 (k-24), PN-11 [25]

Chronicle [30]

Darbą tęsiant

Prieš 30 metų, 1990 m. sausį, pasirodė pirmasis atkurtosios „Gimtosios kalbos“ žurnalo numeris. Žurnalą ėmėsi leisti 1989 m. sausio 21 d. atkurta Lietuvių kalbos draugija.

Laisvėjančioje šalyje lietuvių kalba buvo bepradedanti atgauti savo teises. Sąjūdžio ir visuomenės spaudžiama LSSR Aukščiausioji Taryba 1988 m. lapkričio 18 d. jau buvo priėmusi nutarimą papildyti tuometinės respublikos konstituciją straipsniu, įteisinančiu lietuvių kalbos vartojimą „valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kt. įstaigose, įmonėse ir organizacijose“. 1989 m. sausio 25 d. LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku lietuvių kalba buvo paskelbta privaloma visiems vadovaujantiems darbuotojams, o įmonės, įstaigos ir organizacijos per dvejus metus buvo įpareigosios pereiti prie raštvedybos ir susirašinėjimo lietuvių kalba. 1989 m. vasario 20 d. LSSR Ministrų Taryba buvo priėmusi nutarimą „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“.

Apie lietuvių kalbą, jos teises ir būklę tada kalbėta plačiai: 1990-ieji buvo paskelbti Lietuvių kalbos metais.

„Gimtoji kalba“ įsivaizduota kaip leidinys, „kuris padėtų siekti [Lietuvių kalbos] draugijos įstatuose nubrėžtų tikslų, būtent: ugdyti ir puoselėti gimtąją kalbą kaip lietuvių tautos kultūros pamatą, gerinti pastaraisiais dešimtmečiais ypač pašlijusią šnekamąją kalbą, telkti į gimtosios kalbos kultūros darbą visus visuomenės sluoksnius“, leidinys, „kuriame būtų suprantamai ir paprastai aiškinami kalbos mokslo ir kalbos kultūros dalykai bei teikiama kvalifikuotų patarimų kalbos praktikos klausimais, kuriame būtų informuojama apie daugelyje rajonų susikūrusių Draugijos skyrių ir grupių veiklą, apie Lietuvos TSR valstybinės kalbos įstatymo ir Ministrų Tarybos nutarimo vykdymą“.

Pirmajame numeryje paskelbtame redakcijos kolegijos žodyje pabrėžtas siekis išlaikyti ryšį su prieškarinės ir amerikinės „Gimtosios kalbos“ tradicijomis, išsaugoti pagrindinius leidinio sandaros bruožus ir tęsti pirmakū kalbos ugdomojo darbo kryptį.

Atkuriamo leidinio vyriausiasis redaktorius buvo Aldonas Pupkis. Redakcijos kolegija buvo sudaryta ne vien iš kalbininkų – Jonas Palionis (pirmininkas), Vytautas Ambrazas, Albinas Bernotas, Aleksas Girdenis, Pranas Kniūkšta, Viktorija Pakerienė, Albertas Rosinas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Bronys Savukynas, Arvydas Vidžiūnas. Redakcijoje darbuositi trys etatinės redaktorės (Ramunė Kaplerytė, Ina Marčiulionytė, Rita Urnėžiūtė), meninio apipavidalinimo darbus atlikdavo du neetatiniai darbuotojai. Darbuotojų skaičius ir pavardės keitėsi, nuolatinės buveinės nebuvo: vieta Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedroje, kambarys greta Lietuvių kalbos draugijos sekretoriato Žygimantų gatvėje, pora kambarių „Minties“ leidyklos pastate Zigmanto Sierakausko gatvėje. Nuo 2000 m. rugsėjo „Gimtosios kalbos“ redakcija – Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro (seniau Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas) padalinys.

Per 30 žurnalo gyvavimo metų keitėsi redakcijos darbuotojai, autoriai ir skaitytojai. Per tuos dešimtmečius gerokai pasikeitė Lietuva ir pasaulis, Lietuvos žmonės, jų kalba ir žmonių santykis su savo kalba. Žvelgiant į tai, ko siekta ir kas skelbta prieš 30 metų ir per 30 metų, matyti ir sėkmingų, džiuginančių dalykų, ir nevykusių sprendimų ar neišsipildžiusių lūkesčių. Visa tai, kas buvo ir kas galėjo būti geriau, tebūnie pamokos ateičiai.

4-ąją dešimtmetį „Gimtosios kalbos“ žurnalo redakcija pradeda su nauja redakcine kolegija ir su viltimi, kad naujųjų kolegijos narių padedamam žurnalui pavyks atnaujinti ir pajavairinti savo tematiką, visų pirma švietimo ir mokyklinės lituanistikos klausimais. Laukiame idėjų, siūlymų, patarimų ir iš savo skaitytojų.

ZITA ALAUNIENĖ

Žodžių žinojimas, mokėjimas, įgūdis, kompetencija vartoseną didaktikos kalboje

Lietuvių kalba gausi žodžių, reiškiančių kognityvines asmens savybes: *gebėjimas, sugebėjimas, geba, pažinimas, suvokimas, nuvokimas, nuovoka, sumanumas, supratimas, perpratimas, įsisavinimas, perėmimas, mokėjimas, išmokimas, išmanymas, numanymas, nutuokimas, nuotuoka, išvelgimas, išvalga, žinojimas, žinios*. Tad dar prieškario laikais Vakarų Europoje išsimokslinę mūsų pedagogai ir psichologai turėjo didžiausią pasirinkimą skirtingiems pažinimo ypatumams apibūdinti – kalbos išteklių gausa leido atskleisti įvairiausius variantus.

Mokslininkai paliko paprastą ir aiškią mokymo(si) sampratą. Išorinės žinios (mokslas, informacija) yra mokinių suvokiamos, suprantamos, pasisavinamos (interiorizuojamos) ir tampa vidine asmens savybe. Tai pirmą pakopą – **žinojimas**, viso tolesnio mokymos(si) pagrindas. Tačiau vien tik žinojimo nepakanka – reikia mokėti juo naudotis: tas įgytas žinias (žinojimą) sąmoningai panaudoti, pritaikyti įvairiems praktiniams ar teoriniams veiksams. Taigi antrą pakopą – **mokėjimas**. Tam tikrais atvejais veiksmą kartojant daug kartų jau nebereikia galvoti, kaip jį vykdyti, – jis atliekamas automatiškai, tarsi nesąmoningai ar beveik nesąmoningai. Tai trečią pakopą – **įgūdis**. Žodynai nurodo: įgūdis – kartojimu įgytas sugebėjimas atlikti automatiškai kurį nors veiksmą. Įgūdžiai labai palengvina veiklą. Antai geri rašymo kompiuteriu įgūdžiai leidžia negalvojant, tarsi nesąmoningai, rinkti raides, dėlioti įvairius ženklus ir kt., todėl visą dėmesį galima sutelkti į teksto kūrimą: mokėjimą reikšti mintį, planuoti medžiagą, argumentuoti, sudaryti lenteles, schemas ir pan. Šias tris savybes galima suprasti kaip vienovę, pasakomą vienu žodžiu – **gebėjimas**. Pavyzdžiui, mokykloje gebėjimas formuojamas taip: pateikiama informacija – taisyklė: linksniuojamųjų žodžių galininko galūnės balsė rašoma su nosine. Ji aiškinama, vaikas ją supranta, pasisavina ir ta informacija tampa jo vidine savybe – žinojimu. Toliau šią taisyklę vaikas mokosi taikyti praktikoje: rašo atskirus žodžius, paskui sakinius, atlieka įvairius pratimus vis prisimindamas taisyklę – įgyja mokėjimą. Daug kartų rašant nosinė reikiamoje vietoje parašoma jau negalvojant, be sąmonės kontrolės, tarsi nejučia. Taip pereinama į trečią pakopą: mokėjimas tampa įgūdžiu – automatinio veiksmu.

Sąvoka *gebėjimas* ir ją sudarantys trys sandai – *žinojimas, mokėjimas, įgūdis* – sudaro loginiu požiūriu nepriekaištingą sistemą. Tačiau randasi kalbinių keblumų, kai terminus reikia pasakyti daugiskaita. Vienaskaitinio žodžio *žinojimas* lietuviškai nepavadinysi *žinojimais*, todėl vietoj jo vartojama *žinios*, turint galvoje, kad tai reiškia *žinojimą* daugiskaitos réikšme. Kalbant apie įsisavintą informaciją sakoma: *mokiniai įgyja žinių; jam trūksta žinių*. Taip pat būtų galima vartoti *mokėjimai*. Tačiau tokiai vartosenai pasipriešino kai kurie kalbininkai, mat *mokėjimo* daugiskaita esą neleistina. Buvo siūlymų

vartoti *sugebėjimus* – vertėtų šį variantą apsvarstyti. Kita vertus, nepeiktina ir *mokėjimo* daugiskaita: „moksleiviai įgyja įvairių mokėjimų: skaityti, rašyti, skaičiuoti, analizuoti, apibendrinti, techninio darbo operacijų ir kt. (čia ir kitur pabraukta – Z. A.).“¹ Turėkime galvoje, kad dabar plinta tendencija kai kuriuos vienaskaitinius žodžius vartoti daugiskaitos forma: *aplinkos, apimtys, patirtys, veiklos* ir kt. Derėtų pagaliau išspręsti šią ne itin sudėtingą *mokėjimų* bylą.

Tačiau esama tikrai sudėtingų kognityvinių terminų vartosenos problemų. Randasi naujų terminų arba naujomis reikšmėmis pradedami vartoti senieji terminai – tai ardo visą terminiją. Daugelis gerai mokančių anglų kalbą nustemba sužinoję, kad šioje kalboje nėra žodžio, tiksliai atitinkančio lietuvių *įgūdį*. Bronislovas Bitinas teigia: „Kadangi *įgūdis* buvo apibrėžiamas kaip automatizuotas mokėjimas, o anglų *skill* apibrėžime automatizavimas neteikiamas, termino *įgūdis* (lietuvių – Z. A.) didaktikoje irgi atsisakyta“². Kad anglų kalboje nėra žodžio, reiškiančio *įgūdį*, dar nereiškia, kad joje nėra tokios sąvokos. Ji reikalinga, ir anglai ją pasako savaip: *rašymo technika, skaitymo technika* ir pan. Atsižvelgiant į anglų kalbą mūsų programose buvo pradėta vartoti *technika*, dabar *įgūdis* tikrąja reikšme vėl vartojamas, nors *technika* dar pasitaiko. O mūsų kasdienėje kalboje, publicistikoje *įgūdis* gana populiarius, deja, jis neretai vartojamas nebūdingomis reikšmėmis: *planavimo įgūdžiai* (=sugebėjimai, mokėjimai), *sveiko gyvenimo įgūdžiai* (=įpročiai), net ir švietimo dokumentuose: *gyvenimo įgūdžiai* (=įpročiai), *XXI amžiaus įgūdžiai* (=gebėjimai). Chaotiškai vartojami ir kiti terminai. Bronislovas Bitinas konstatuoja: „atsižvelgus į tai, kad anglų kalba žodžio *auklėjimas* atitiktens ir dabar nėra, Lietuvos švietimo sistemoje įsitvirtina *vertybinio ugdymo* terminas.“³ Bėda, kad nauji terminai, kaip parodė Bronislovas Bitinas, jaukia ir visą terminų sistemą.

Ypač didelį poveikį tradicinei sistemai padarė terminas *kompetencija*. Jis pradėtas vartoti pertvarkant mokyklą ir tapo tarsi naujo mokymo turinio kokybės ženklu. Švietimo įstatyme įtvirtintas šio termino aiškinimas: kompetencija – „gebėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, mokėjimų, įgūdžių ir vertybinių nuostatų visuma“. Kadangi *žinių, mokėjimų, įgūdžių ir vertybinių nuostatų visuma* sudaro *gebėjimą*, galima suprasti, kad *gebėjimas* ir *kompetencija* yra sinonimai. Daug nesvarsčius *kompetencija* buvo įdiegta į švietimo dokumentus, ją pasigriebė ir išpopuliarino žiniasklaida. Žodžiai *žinios, gebėjimai, įgūdžiai, kompetencijos* įvairiais variantais kartojasi ne tik viešojoje erdvėje, bet ir švietimo dokumentuose, nesvarstant, ką reiškia junginiai: *žinios ir kompetencijos; žinios ir įgūdžiai; kompetencijos ir gebėjimai; kompetencijos ir įgūdžiai; sugebėjimai ir kompetencijos* ir net trijų žodžių junginiai *nuostatos, gebėjimai ir žinios; nuostatos, žinios ir supratimas* ir t. t. Vargu kas gebėtų tiksliai paaiškinti, ką tai reiškia, bet vartoti *kompetencijas* – prestižo reikalas. Dažnai, užuot sakius, jog aukštōs

¹ Leonas Jovaiša. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007, p. 148.

² Bronislovas Bitinas. *Edukologijos terminija: kokybė ir problemos*. Klaipėdos universiteto leidykla, 2011, p. 59.

³ Ten pat, p. 42.

kvalifikacijos specialistas yra *kompetentingas*, sakoma, kad jis *turi daug kompetencijų*. O mokykla esą teikia *žinias ir kompetencijas!*

Reikia pripažinti, jog švietimo dokumentų rengėjai turi nuovokos, kad *kompetencijos* samprata neaiški, todėl buvo tikslinama, aiškinama. Buvo atsisakyta Švietimo įstatyme teikiamos formuluotės ir teikiamas kitoks aiškinimas: kompetencija yra nuostatų, gebėjimų, žinių ir supratimo visuma. Atsisakyta *mokėjimų, įgūdžių*, akcentuojamas *supratimas*.

Pagal šią sampratą programose buvo teikiamos lentelės, kur atskirai vienoje skiltyje pateiktos *nuostatos*, o antroje skiltyje, sudarytoje vėl iš dviejų skilčių, – vienoje *žinios ir supratimas*, kitoje – *gebėjimai*. Tačiau surašyti atskirai vienoje skiltyje *žinias ir supratimą*, o kitoje *gebėjimus* nelogiška, nes *žinios ir supratimas* yra *gebėjimų* dalis. Todėl radosi kartojimų, painiavos.

Buvo įvairių bandymų aiškinti sąvokos *kompetencija* turinį. Žodžiai *žinios, gebėjimai, įgūdžiai, kompetencijos* švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose visai suprantamos, kartojosi, buvo sudarinėjamos įvairios lentelės. Pavyzdžiui, Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendrojoje programoje, patvirtintoje 2016 m., atskirai nurodytos ir aptartos kompetencijos – bendrosios ir dalykinės – atskirai nuostatos (neaišku, kodėl šios neįeina į kompetencijų sudėtį). Dar atskirai kiekvienam koncentriui, sudarytam iš dviejų klasių, pateiktos lentelės, kurias sudaro ugdymo sritys (vertikaliai) ir gebėjimai (horizontaliai). Kaip reikėtų suprasti tuos gebėjimus, niekur nepaaiškinta, atrodo, kad tai dalyko turinys. Be to, dar teikiamos kitaip sudarytos lentelės iš dviejų skilčių: „Turinio apimtis“ ir „Ugdymo(si) veiklos“, kur ne visada aišku, kuo skiriasi vienės ir kitos skilties formuluotės. Mokytojai turi perprasti visus reikalavimus ir praktiškai sudaryti naują programą kiekvienai klasei. Uždavinys – susieti turinį (gebėjimus?) su nuostatomis, be to, ir su kompetencijomis. Ir dar nuspręsti, kiek pamokų skirti kiekvienam gebėjimui ugdyti (!), nes duotas tik bendras pamokų skaičius. Programa labai plati, pridėta įvairių metodinių nurodymų, patarimų, kalbama apie turinį, bet neaišku, kas tas turinys: ar tos nesuprantamos kompetencijos, ar gebėjimai, ar mokslo žinios.

Nenuostabu, kad artėjant mokymo turinio pertvarkai pedagogų asociacijos ir kitos suinteresuotos organizacijos prašė paaiškinti, be kitų dalykų, kaip reikia suprasti sąvoką *kompetencija*. Į pageidavimą atsižvelgta. ŠMSM parengė „Bendrųjų programų atnaujinimo gairės“ (toliau – „Gairės“).⁴ Jose nubrėžta turinio atnaujinimo perspektyva rodo dabartinę švietimo teorinę būklę, kartu atsiskleidžia ir svarbiausių terminų samprata. „Gairės“ sutiktos labai nepalankiai⁵. Kritikai reikia pritarti, bet su išlyga: „Gairėse“ yra vienas ilgai lauktas sveikintinas dalykas – tai 55 punktas (kitose versi-

⁴ Bendrųjų programų atnaujinimo gairės. Švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl bendrųjų programų atnaujinimo gairių patvirtinimo“. 2019 11 18. Nr. V-1317.

⁵ Lilija Bručkienė. Švietimo ateitis – klanų ir statyinių projektas, *Literatūra ir menas*, 2019, nr. 18, p. 12–13.

jose – 53, 56). Jame nurodyta: „Atsisakoma PUPP ir Brandos egzaminų programų, vertinant naudojamosi Bendrosiomis programomis.“ Tai turėtų ypač džiuginti lietuvių kalbos mokytojus ir mokinius, nes kartu su programa turi atkristi ir joje esantis griežtas labai sunkiai įvykdomas reikalavimas: rašant egzamino rašinį būtinai remtis privalomosios literatūros sąrašu, o nesilaikiusiems šio reikalavimo rašyti nulį, neduoti brandos atestato. Taigi galima tikėtis, kad samprotaujamasis rašinys bus išlaisvintas. Mokiniai nesivaržydami galės remtis ne tik literatūra, bet ir savo patirtimi, galės savarankiškai mąstyti, reikšti savo mintis. Svarbu, kad atsiveria laisvė lietuvių kalbos mokytojams, egzamino temų kūrėjams parinkti paprastesnes, konkretesnes literatūrinio rašinio temas, o neliteratūriniais rašiniais – teikti temas iš dabarties aktualijų, iš mokyklų gyvenimo. Žinoma, tai nereiškia, kad ateis laisvė paistyti bet ką, kas tik šaus į galvą. Lieka griežtas reikalavimas: brandos rašinys turi parodyti mokinio gebėjimą nuosekliai plėtoti prasmingą mintį taisyklinga, sklandžia kalba.

Nors ir nesiekiant išnagrinėti viso sudėtingo „Gairių“ teksto, derėtų atkreipti akis, kuo jis pagrįstas. Tai Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos, Jungtinių Tautų, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos parengti teisės aktai, koncepcijos, gairės, strategijos, nuostatos, nurodymai, rekomendacijos, komunikatai, principai. Įspūdinga gausa įvairių dokumentų nekelia abejonių, kad „Gairių“ autoriai puikiai išmano švietimo naujoves, yra gerai pasirengę klausyti visų tų dokumentų nurodymų ir nuoširdžiai juos vykdyti. Visa tai skleidžia dar ir kitą žinią – autorių griežtą atsisakymą žvelgti atgal į praeitį, remtis Lietuvos švietimo teorija. Autoriai visiškai ignoruoja viską, ką sukūrė dar prieškario Kauno universiteto profesoriai Antanas Maceina, Stasys Šalkauskis, Jonas Vabalas-Gudaitis, iškilūs pedagogai Mečislovas Mačernis, Vincas Ruzgas, Antanas Šerkšnas ir kiti. Žinoma, ryžtingai išbraukta, kad ir sovietiniais laikais Lietuvos švietimo tradicijas, kiek leido sąlygos, tęsė ir stengėsi perduoti dar prieš karą užsienyje ar Kauno universitete mokslus baigę Alfonsas Gučas, Jonas Laužikas, Juozas Budzinskis, Juozas Tarvydas, Leonas Jovaiša, Bronė Katinienė, Aleksandras Jacikevičius ir kiti. O šių patirtį tuo sudėtingu ir sunkiu laiku perėmė jų mokiniai. Atrodo, kad Lietuvoje nieko nebūta ir nėra kuo remtis. Autoriai atsiduria nykioje dabarties plynėje – vieni su krūva direktyvinių tekstų. Pažiūrėkim, ką jie sukūrė.

Kaip „Gairių“ autoriai atsako į pedagogų pageidavimą „patikslinti kompetencijų sąrašą ir jų sampratą, atsižvelgti į tradicijas [...]“ (24.1 punktą)? Atsakymą randame 28 punkte:

- „Tikslinant kompetencijos sampratą detalizuojami kompetenciją sudarantys sandai:
- 28.1. žinios: dalykinės, tarpdalykinės, procedūrinės ir episteminės. Dalykinės žinios apima [...]
 - 28.2. gebėjimai: kognityviniai, metakognityviniai, emociniai, socialiniai ir praktiniai.
 - 28.3. vertybinės nuostatos: asmeninės, bendražmogiškos ir visuomeninės.“

Taigi pateiktas dar vienas *kompetencijos* aiškinimas (griežto logiško apibrėžimo, deja, iki šiol aptikti neteko). Nors aiškinyje daug sudėtingų tarptautinių terminų, bet aiškiai matyti, kad sandus reiškia trys pagrindinės sąvokos: 1. žinios, 2. gebėjimai, 3. vertybinės nuostatos. Ar šis aiškinimas atskleidžia sąvokos *kompetencija* esmę? Pabandykime jį išlukštenti.

Pirmasis sandas – *žinios*. Kaip minėta, šiuo žodžiu gali būti pasakomos dvi sąvokos. Pirmą sąvoką – informacija, mokslo žinios, teikiamos vadovėliuose ir kitur. Bet ar gali išorinė informacija būti kompetencija – vidine savybe? Tad galima manyti, kad *žinios* čia vartojamos antra reikšme – reiškia *žinojimą*, pasisavintą informaciją, tapusią vidine savybe.

Antras sandas – *gebėjimai* – irgi gali būti suprantamas dvejopai. Viena reikšme *gebėjimas* gali reikšti žinių vartojimą, t. y. mokėjimą tas žinias taikyti praktikoje, tad *gebėjimas arba mokėjimas* būtų antrasis išmokymo etapas. Tada kiltų klausimas: kodėl atsisakyta sąvokos, reiškiančios trečią išmokymo etapą – *įgūdžius*? Nors ne kiekvienas mokėjimas (gebėjimas) tampa įgūdžiu, bet vis tiek autoriai turėtų įrodyti, kodėl jo atsisako. Ar kad anglų kalboje nėra atitikmens? Ar šiaip jiems *įgūdžiai* nepatinka? Tačiau „Gairėse“ šį žodį jie patys vartoja, tik keista reikšme: *gyvenimo įgūdžiai* (44 punktas). Tad palikime šią mįslę ir grįžkime prie *gebėjimų*. Galbūt jie vartojami kita reikšme – kaip bendra sąvoka, apimanti *žinias, mokėjimus ir įgūdžius*? Tokia vartoseną būtų visai tikslinga. Tik tada vėl kiltų klausimas, kodėl aiškinimo tekste *žinios* teikiamos kaip atskiras sandas, lygiareikšmis *gebėjimams*, – juk jos sudaro *gebėjimų* sudedamąją dalį. Jeigu *žinių*, kaip atskiro sando, atsisakytume, gautume nepriekiaštingą aiškinimą: *kompetencijas sudaro gebėjimai ir vertybinės nuostatos*. (Kadangi *gebėjimus* reikia suprasti kaip *žinias, mokėjimus ir įgūdžius*, tai toks aiškinimas nuo Švietimo įstatyme suformuluoto nesiskirtų, tik *mokėjimas* būtų pakeistas sinonimu – *gebėjimu*.)

Tiesą sakant, ir be viso šito narpliojimo ne tik čia, bet ir visuose kituose bandymuose aiškinti kompetencijos terminą ryškiai šviečia idėja – susieti abipusės priklausomybės ryšiu gebėjimus ir vertybes. Tai ne naujiena. Bandymų sutapatinti žinojimą, mokslą su vertybėmis būta jau antikiniais laikais. Dar Platonas kritikavo sofistų, atskleisdamas, kad jų išpuoselėtas retorikos mokslas nėra absoliuti vertybė, nes jį galima pritaikyti ir blogiems tikslams (advokatas, pasinaudodamas retorika, teisme gynė nusikaltėlių įtikindamas teisėjus, kad teisiamasis yra nekaltas). Juk ir dabartinis psichologijos mokslas kognityvines savybes ir vertybines nuostatas nagrinėja atskiruose skyriuose, žinoma, neneigdamas jų sąryšio bendroje asmenybės struktūroje. Jungčių tarp šių sąvokų galima ieškoti tiksliai suvokus jų skirtumus. Juk vienas iš didaktikos tikslų visą laiką ir buvo sieti mokymą su auklėjimu. Yra *auklėjamojo mokymo* terminas, bet jis nepopuliarus. Žūtbut siekiama išrasti dviratį. O su tuo nauju dviračiu nuvažiuota

į klystkelius. „Gairėse“ plačiai aprašytos šešios kompetencijos – tikra kognityvinių ir vertybinių sąvokų raizgalynė, kelianti reikalavimus „žinių ir gebėjimų“ pagrindu ugdyti tas šešias kompetencijas (38 punktas). Kaip jas ugdyti, jeigu „žinios ir gebėjimai“ patys savaime yra kompetencijos?

Pažiūrėkime, kaip pačiose „Gairėse“ vartojamas terminas *kompetencija*. Pavyzdžiui, 22.2 punktas: „asmeninės savybės, gebėjimai ir vertybinės nuostatos“, o toliau: „vertybėms, gebėjimams ir kompetencijoms“. Kaip čia suprantamos *kompetencijos*, jeigu jos neapima *vertybių ir gebėjimų*? Įdomus 30 punktas, kuriame atskirai išvardytos penkios *vertybės* ir šešios *kompetencijos*. 26 punktas nurodo „vertybinių nuostatų, socialinių ir emocinių gebėjimų“ ugdymą. Skaitant „Gaires“ matyti, kad jose terminai vartojami neaiškiai, neatsakingai kaip ir kituose dokumentuose.

Vis dėlto galima įžvelgti įdomią tendenciją – terminą *gebėjimai* vartoti kaip *kompetencijų* sinonimą, pavyzdžiui, 23.4 punktas nurodo *individualius gebėjimus*, o toliau šie vadinami *kompetencijomis*. 52 punkto frazė „Bendrosiose programose aprašytos vertybės ir kompetencijos [...]“ aiškiai rodo, kad šiuo atveju *kompetencija* suprantama kaip *gebėjimas*. Kitaip tariant, *kompetencijos* gali būti pakeistos *gebėjimais*. Ypač ryškus pavyzdys „Gairėse“: „ugdymosi rezultatai – išsiugdytos bendražmogiškos vertybės ir kompetencijos“ (47.1). Ar reikia geresnio įrodymo, kad terminas *kompetencijos* reiškia *gebėjimus* ir nieko kita? Tokia vartoseną ministro patvirtintame direktyviniame dokumente tikrai priimtina, jeigu mums taip reikia tų *kompetencijų*. Kalbėdamas apie *gebėjimą* žinomas edukologas Algirdas Zabulionis šmaikštauja: „Šis mokinio gebėjimas (jei norite, galite įvardinti skambiau – kompetencija) turi būti vystoma kiekvienoje pamokoje [...]“⁶. Taigi tokia pat reikšmė kaip *vertybės ir kompetencijos*, atmetus pastarųjų mistinį šydą, galėtų būti vartojama *vertybės ir gebėjimai*.

Sveikintinas užmojis tobulinti mokymo turinį, sudaryti naujas programas. Bet ar įmanoma jas tinkamai parengti, jeigu iki šiol stokojama aiškių terminų tam turiniui įvardyti? Ar ir vėl bus reikalaujama „ugdyti kompetencijas“, nors iki šiol mokytojai negavo doro atsakymo į pageidavimą paaiškinti, ką tai reiškia? Ką reiškia ir kitos kognityvinės ir vertybinės srities sąvokos? Todėl visų pirma derėtų sutvarkyti terminus. (Daug problemų atkristų, jeigu *kompetencija* būtų suprantama kaip *gebėjimas*, kaip jau vartojama, nors nenuosekliai, „Gairėse“ ir kitur.)

Prieš sudarant išsamias mokomųjų dalykų programas, reikėtų išgryninti kiekvieno dalyko esmę – sudaryti glaustą mokomojo turinio branduolį vartojant tikslius terminus. Jį viešai paskelbus ir aptarus, atsivertų daugiau galimybių įvairiais aspektais jį plėtoti ir tikslinti rengiant programų tekstus.

⁶ Cunamis vardu PISA, *Bernardinai.lt*, 2019 12 12.

BONIFACAS STUNDŽIA

Priesaginių moterų pavardžių kirčiavimo taisyklės ir realioji vartoseną

Priesaginių moterų pavardžių kirčiavimas glaudžiai susijęs su priesaginių apeliatyvų kirčiavimu, o šis nestovi vietoje, kinta. Tie realiojoje vartosenoje vykstantys kitimai, išplitę variantai, nesikertantys su kirčiavimo sistema, yra įteisinti keliose rekomendacijose¹. Kitimų negali nepatirti ir asmenvardžių kirčiavimas, tad ir čia rekomendacijos būtų ne pro šalį. Tas pats asmenvardis, kaip ir apeliatyvas skirtingose tarmėse, gali būti kirčiuojamas nevienodai, tą pačią pavardę atskiros šeimos, giminės, pavardės savininkai gali kirčiuoti skirtingai. Antai vienur sakoma *Vālentās*, kitur – *Valeñtās*, Bīržų apylinkėse užfiksuota pavardė *Gārastās*, o šalyje žinomas asmuo teigia esąs *Garāstās*. Pavardės su produktyviomis kirčiuotomis priesagomis gali turėti skirtingas priegaides, pgl.: *Kazlāuskās* ir *Kazlaūskās*, *Kamīnskās* ir *Kamiņskās*. Iš šių pavardžių su priesaga *-ienē* padarytos moterų pavardės tradiciškai būtų taip pat nevienodai kirčiuojamos, taigi *Vālentienē* ir *Valentīenē*, *Gārastienē* ir *Garastīenē*, *Kazlāuskienē* ir *Kazlauskiēnē*, *Kamīnskiēnē* ir *Kaminskiēnē*. Vis dėlto bendrinė vartoseną negali atsižvelgti į visus tarminės prozodijos niuansus. Yra nusistovėjusi tam tikra kodifikacijos praktika. Antai paisoma vyriškųjų pavardžių kirčio vietos skirtumų, nesikertančių su bendrinės kalbos kirčiavimo sistema, bet priesagų variantai su skirtingomis priegaidėmis nėra įprasti, taigi tokios priesagos kaip *-auskās*, *-inskās*, *-aitīs*, *-ē*, *-ytīs*, *-ē*, gavusios kirtį, kodifikuojamos tik kaip tvirtapradės, nors dviem paskutinėms net bendrinės kalbos pamato tarmėje būdingas tvirtagalys tarimas.

Dar vienas dalykas neišleistinas iš akių: oficialiuose dokumentuose asmenvardžiai kartais užrašomi su klaidomis, pasitaiko paliktų tarminių formų. Tókius asmenvardžius irgi reikia ištarti, sukirčiuoti. Antai aukštaičiuose nerėta moterų pavardžių, į pasus patekusių su priesaga *-(i)aitē*, o ne *-ytē* (tarminė priesaga yra *-yčia* ar *-ytē*), pavyzdžiai: *Grybāitē*, *Raugalāitē*, *Stundžāitē* ar *Stundžiāitē*, o ne *Grybýtē*, *Raugalýtē*, *Stundžýtē*, kaip turėtų būti pagal bendrinės kalbos taisyklės (pgl. pamatines vyriškąsias pavardes *Grybē*, *Raugalē*, *Stundžia*). Dokumentuose aptiksime moterų pavardžių su priesaga *-(i)ūtē* vietoj bendrinėje kalboje kodifikuojamos *-(i)ūtē* (žr. rekomendacijos 2.3 punktą p. 26), pavyzdžiai: *Černiūtē*, *Rojūtē*, *Zujūtē*, *Vėlavičiūtē* (iš *Černius*, *Rojus*, *Zujus*, *Vėlavičius*)². Labai neįprasti užrašyti pavardes, kaip antai *Tamašūnienē* (iš *Tamašunas*), turėtume kirčiuoti pagal taisyklingos rašybos pavyzdžius, taigi *Tamaš(i)ūnienē*, pgl. *Tamaš(i)ūnas*.

VLKK apsvastytoje ir skelbiamoje naujoje kirčiavimo rekomendacijoje³ yra susistemintas bendrinei vartosenai teikiamas priesaginių moterų pavardžių kirčiavimas, kuris akcentologų darbuose aprašomas, paprastai probėgšmais, drauge su priesaginių

¹ Rekomendacijų dėl priesaginių daiktavardžių kirčiavimo sąvadą žr.: <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/tartis-ir-kirciavimas/5-5-1-5-2-priesag-dktv>

² Pavardžių priesagos *-(i)ūtē* žemaičiai neturi.

³ Žr. <http://www.vlkk.lt/>, taip pat šio nr. p. 25–27.

daiktavardžių apeliatyvų kirčiavimu⁴. Skyrium moterų pavardžių kirčiavimą trumpai apžvelgia šių eilučių autorius mokykloms skirtame žinyne⁵, o plačiausiai, pateikdama daugybę pavyzdžių, – Valerija Vaitkevičiūtė⁶.

Tradicinės moterų pavardės bendrinėje kalboje yra šešių priesagų, siauriau ar plačiau vartojamų ir apeliatyvų daryboje, vediniai, padaryti iš pamatinių vyriškųjų (tėvo) pavardžių⁷. Priesagos *-ytė*, *-utė* ir *-(i)ūtė* yra kirčiuotos, *-(i)uwiėnė* nekirčiuota, o *-aitė* ir *-ienė* būna ir kirčiuotos, ir nekirčiuotos. Visais atvejais, kai priesagos kirčio negauna, moterų pavardės išlaiko pamatinių vyriškųjų pavardžių kirčio vietą ir priegaidę. Tvirtapradę priesagą *-ýtė* ir pastovų kirtį gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių su vienaskaitos vardininko galūnėmis *-is*, *-ys*, *-ė*, *-ia* ir *-a* po joto (2.1), pavyzdžiui: *Antanaitýtė* (iš *Antanaitis*), *Blažýtė* (iš *Blažys*), *Gerovýtė* (iš *Gervė*), *Stundžýtė* (iš *Stundžia*), *Skujýtė* (iš *Skuja*). Priesagą *-ūtė* gauna pavardės, išvestos iš vyriškųjų pavardžių, turinčių vns. vardininko galūnę *-us* (2.2), pavyzdžiui: *Vaitkūtė* (iš *Vaitkus*), *Martinkūtė* (iš *Martinkus*). Moterų pavardėms, padarytomis iš vyriškųjų pavardžių su vns. vardininko galūne *-ius* ar *-us* po joto, tradiciškai segama tvirtagalė priesaga *-(i)ūtė* (2.3), gražiai deranti su *-utė* (abiem atvejais pavardės kirčiuojamos pagal 2-ąją kirčiuotę), pavyzdžiui: *Žiliūtė* (iš *Žilius*), *Baldžiūtė* (iš *Baldžius*), *Janavičiūtė* (iš *Janavičius*), *Zujūtė* (iš *Zujus*), *Karaciejūtė* (iš *Karaciejus*). Rekomendacijoje šalia tvirtagalės teikiama ir tvirtapradę priesaga *-(i)ūtė*, taigi ir *Žiliūtė*, *Baldžiūtė*, *Janavičiūtė*, *Zujūtė*, *Karaciejūtė* (1-oji kirčiuotė). Ši priesaga yra pažįstama realiajai vartosenai, o jos atitikmuo priesaga *-(i)ūčia* plačiai vartojama šiaurinėse ir šiaurietinėse aukštaičių patarmėse⁸. Tvirtapradę priesaga *-(i)ūtė*, nors ir nekoreliuojanti su artimiausia „gimnaitė“ *-ūtė*, pritampa prie kirtį gavusių tvirtapradžių priesagų *-ýtė* bei *-aitė*. Kaip žinoma, vakarų aukštaičių patarmėje priesagos *-aitė*, *-ytė* ir *-(i)ūtė* kirčiuotoje pozicijoje paprastai yra tvirtagalės.

⁴ Žr., pavyzdžiui: Danguolė Mikulėnienė, Antanas Pakerys, Bonifacas Stundžia. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: VPU leidykla, 2008, p. 45, 64 (*-aitė*), 47 (*-ytė*), 86 (*-utė*, *-(i)ūtė*), 53, 56 (*-ienė*), 56 (*-(i)uwiėnė*); Bonifacas Stundžia. *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*. 2-asis pataisytas ir atnaujintas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2014, p. 85, 95 (*-aitė*, *-ytė*), 81 (*-utė*), 84 (*-(i)ūtė*), 94 t. (*-ienė*), 88 (*-(i)uwiėnė*); Adelė Laigonaitė. *Lietuvių kalbos akcentologija*. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002, p. 58 t. (aptarta tik priesaga *-ienė*).

⁵ *Lietuvių kalbos žinynas*, sud. Pranas Kniūkšta. Kaunas: Šviesa, 2007, p. 375.

⁶ Žr. Valerija Vaitkevičiūtė. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa, 1997, p. 227–242.

⁷ Bendrinės kalbos priesaginių moterų pavardžių daryba aptarta „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“ (Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948, p. 16), leidiniuose, skirtuose lietuvių kalbos rašybai ir skyrybai. Tarmėse priesagų yra gerokai daugiau, žr. *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*, red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 120–126, žemėl. 112 ir 113. Pietvakarių Lietuvoje užfiksuota ir nepriesaginės darybos, t. y. su galūne *-ė* išvestų, moterų pavardžių (žr. *Lietuvių kalbos atlasas 3*, p. 123, 125), kurios dalies Lietuvos moterų pageidavimu neseniai įtvirtintos oficialioje vartosenoje (dėl jų kirčiavimo žr.: Bonifacas Stundžia. Kaip kirčiuoti šeiminės padėties nerodančias moterų pavardes? *Gimtoji kalba*, 2010, nr. 4, p. 8–11; www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/tartis-ir-kirciavimas/18-mot-pavardes-su-e).

⁸ Šiose patarmėse netekėjusių moterų pavardės padaromos su trimis ar dviem (kartais tik viena) priesagomis, kirčiuotoje pozicijoje gaunančiomis tvirtapradę priegaidę (priesagos *-utė* čia nėra), pavyzdžiui: *Meidūčia* (iš *Meidus*), *Kraujelūčia* ar *Kraujeliūčia* (iš *Kraujelis*), *Strazdūčia* ar *Strazdūčia* (iš *Strazdas*), žr. *Lietuvių kalbos atlasas...*, p. 121 t., žemėl. 112.

Priesagą *-aitė* gaunančioms moterų pavardėms būdingas pastovus kirtis, 1-oji kirčiuotė, o pati priesaga būna ir nekirčiuota, ir kirčiuota tvirtapradė. Nėkirčiuotą priesagą gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių su priesagomis *-ėnas*, *-ėnas* ir *-(i)ūnas* (3.1), pavyzdžiui: *Tumėnaitė* (iš *Tumėnas*), *Jonėnaitė* (iš *Jonėnas*), *Šimkūnaitė* (iš *Šimkūnas*), *Balčiūnaitė* (iš *Balčiūnas*)⁹. Kirčiuota priesaga *-aitė* būdinga pavardėms, kurių pamatas yra kitos vyriškosios pavardės su vns. vardininko galūnėmis *-as* ir *-a* (3.2), pavyzdžiui: *Daukšaitė* (iš *Daukšas* ar *Daukša*), *Radvilaitė* (iš *Radvilas* ar *Radvila*), *Ivanauskaitė* (iš *Ivanauskas*), *Katinaitė* (iš *Katinas*), *Ramonaitė* (iš *Ramōnas*).

Moterų pavardžių priesaga *-ienė* taip pat būna ir nekirčiuota, ir kirčiuota tvirtapradė. Šio tipo pavardžių kirčiavimo kodifikacija, rodos, gerokai atsilikusi nuo realiosios vartosenos, todėl rekomendacijoje teikiama daugiausia naujovių. Kirčiuota priesaga *-ienė* ir 1-oji kirčiuotė būdinga pavardėms, padarytoms iš vyriškųjų pavardžių, kurios turi a) kirčiuotas vns. vardininko galūnes *-ą*, *-ė* ir *-ys*¹⁰ (4.1.1) arba b) kirčiuotą trumpą ar tvirtagalį priešpaskutinį vns. vardininko skiemenį (4.1.2), pavyzdžiui: a) *Aleknienė* (iš *Aleknà*), *Būdienė* (iš *Būdà*), *Vėgėlienė* (iš *Vėgėlė*), *Kairienė* (iš *Kairys*), *Šakalienė* (iš *Šakalys*); b) *Šimienė* (iš *Šimas*), *Katilienė* (iš *Katilius*), *Pumputienė* (iš *Pumpūtis*), *Strazdienė* (iš *Strazdas*), *Karvelienė* (iš *Karvelis*), *Ramonienė* (iš *Ramōnas*), *Kapočienė* (iš *Kapočius*), *Martinkienė* (iš *Martiņkus*). Išimtis – iš dviskiemenių vyriškųjų pavardžių su galūne *-(i)us* padarytos ištekėjusių moterų pavardės, gaunančios arba nekirčiuotą priesagą *-(i)uviene*, arba kirčiuotą *-ienė*¹¹ (4.4), taigi, galima rinktis *Sūtkuviene* ar *Sutkienė* (iš *Sūtkus*), *Pōciuvienė* ar *Pocienė* (iš *Pōcius*), *Baldžiuvienė* ar *Baldžienė* (iš *Baldžius*), plg. anksčiau nurodytas kirčiuotą priesagą turinčias pavardes *Kapočienė*, *Martinkienė*, išvestas iš daugiaskiemenių vyriškųjų pavardžių su ta pačia galūne.

Nėkirčiuota priesaga *-ienė* būdinga pavardėms, padarytoms iš vyriškųjų pavardžių, kurios turi a) kirčiuotas tvirtaprades priesagas *-aitis*, *-(i)auskas*, *-ėnas*, *-ėnas*, *-īnškas*, *-(i)ōnis*, *-(i)ūnas* (4.2.1) arba b) kirčiuotas priesagas *-āvičius*, *-ėvičius* (4.2.2), pavyzdžiui: a) *Juozaitienė* (iš *Juozaitis*), *Jankauskienė* (iš *Jankauskas*), *Šimėnienė* (iš *Šimėnas*), *Aleksėnienė* (iš *Aleksėnas*), *Žilinskienė* (iš *Žilinskas*), *Mackonienė* (iš *Mackōnis*), *Tamošiūnienė* (iš *Tamošiūnas*); b) *Petrāvičienė* (iš *Petrāvičius*), *Katkėvičienė* (iš *Katkėvičius*). Reikia pasakyti, kad realiosios vartosenos tyrimai rodo kai kurias šios grupės pavardes linkstant į priesagos kirtį. Antai tiek jaunimas, tiek vidurinės kartos atstovai daug dažniau kirčiuoja *Čiurlionienė*, o ne *Čiurlionienė*, jaunimo apylygiai sukirčiuota *Pakėnienė*

⁹ Realiojoje vartosenoje pasitaiko atvejų, kai šio tipo moterų pavardės gauna priesagos kirtį, pavyzdžiui, jaunimo kirčiavimo polinkius tyrę mokslininkai nustatė, kad daugiau informantų kirčiuoja *Jonynaitė*, o ne *Jonėnaitė* (žr. *Jaunimo kirčiavimo polinkiai: bendrinės kalbos normos ir vartosenos tendencijos*, sudarė Asta Kazlauskienė. Kaunas: VDU, 2013, p. 169 (<https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/150/1/ISBN9789955129882.pdf>).

¹⁰ Pietų aukštaičiuose pasitaiko vyrų pavardžių ir su kirčiuota galūne *-is* (vns. kilm. *-iēs*), pavyzdžiui: *Čiurlionis*, *Palionis*. Iš jų padarytos tradicinės ištekėjusių moterų pavardės turėtų kirčiuotą priesagą *-ienė*, taigi *Čiurlionienė*, *Palionienė*.

¹¹ Priesagų *-(i)uviene* ir *-ienė* variantiškumas aptinkamas vakarų aukštaičių šnektose, nemažame pietų ir rytų aukštaičių šnektų plote, žr. *Lietuvių kalbos atlasas* 3, p. 125, žemėl. 113.

ir *Pakėnienė*¹². Kol kas variantų šiuo atveju nesiūloma, nes trūksta išsamesnių bendrinės kalbos vartotojų apklausų.

Toms tradicinėms ištekėjusių moterų pavardėms, kurios padarytos iš vyriškųjų pavardžių a) su tvirtapradžiu antruoju nuo galo skiemeniu (4.3.1) arba b) su kirčiuotu trečiuoju ar tolesniu nuo galo skiemeniu (išskyrus šio tipo pavardes, nurodytas 4.2.2 punkte), teikiami variantai tiek su nekirčiuota, tiek kirčiuota priesaga *-ienė*, pavyzdžiui: a) *Gėrvienė* ir *Gėrvienė* (iš *Gėrvė*), *Gáulienė* ir *Gaulienė* (iš *Gáulia* ar *Gáulė*), *Kárprienė* ir *Karprienė* (iš *Kárpis*); *Pabėrženė* ir *Paberženė* (iš *Pabėržis*), *Nausėdienė* ir *Nausėdienė* (iš *Nausėda*), *Rimgáilienė* ir *Rimgailienė* (iš *Rimgáila*), *Kairiūkštienė* ir *Kairiūkštienė* (iš *Kairiūkštis*), *Kazánskienė* ir *Kazanskienė* (iš *Kazánskis*), *Vladárskienė* ir *Vladarskienė* (iš *Vladárskis*), *Dobrovòlskienė* ir *Dobrovolksienė* (iš *Dobrovòlskis*); b) *Vābaliēnė* ir *Vabaliēnė* (iš *Vābalas*), *Jómantienė* ir *Jomantienė* (iš *Jómantas*), *Kātiniēnė* ir *Katinienė* (iš *Kātinas*), *Gīrininkienė* ir *Girininkienė* (iš *Gīrininkas*), žr. 4.3.2. Iki šiol tokios ir panašios pavardės buvo teikiamos tik su nekirčiuota priesaga¹³, tačiau realiosios vartosenos tyrimai rodo, kad priesagos kirtis šiuo atveju yra vyraujantis arba vos ne visuotinis. Beveik visi jaunimo atstovai (iš įvairių Lietuvos vietų apklausta per du šimtai) kirčiuoja *Šėrnienė* (iš *Šėrnas*), *Stėrnienė* (iš *Stėrna*), *Žvėrbliēnė* (iš *Žvėrblis*), *Žiogienė* (iš *Žiogas*), *Briedienė* (iš *Briedis*), *Dulkienė* (iš *Dūlkė*), *Gėrvienė* (iš *Gėrvė*), *Karprienė* (iš *Kárpis*); didžioji dalis – *Vabaliēnė* (iš *Vābalas*), daugiau nei trečdalis – *Tuminienė* (iš *Tūminas*)¹⁴. Mažiausiai keturi penktadaliai vidurinės kartos bendrinės kalbos vartotojų taip pat kirčiuoja minimųjų pavardžių priesagą: *Bėrženė* (iš *Bėržas*), *Briedienė*, *Gruodienė* (iš *Grúodis*), *Vabaliēnė*¹⁵.

Aptartųjų pavardžių variantai su priesagos kirčiu turėjo būti teikiami gerokai anksčiau. Kodifikuojant apeliatyvų kirčiavimą, panašių variantų, tiesa, tik vieno kito, būta, plg. *DŽ*³⁻⁴ *virššninėnė* ir *virššninėnė* (iš *virššninkas*), *hercogienė* ir *hėrcogienė/ hėrcogienė* (iš *hėrcogas/ hėrcogas*). Priesaginio kirčio variantas šiuo atveju net laikomas įprastesniu. Remtasi turbūt vartoseną, ne senąja taisykle, prie kurios pirmuoju atveju *DŽ*⁷ grįžo, teikdamas *virššninėnė* ir *virššninėnė* (variantai sukeisti vietomis). Keletą kartų pažeidžiant tradicinę taisyklę priesagos *-ienė* vediniai kodifikuoti tik su priesagos kirčiu, pavyzdžiui: *DŽ*² teikia *kunigáikštienė* (iš *kunigáikštis*), *DŽ*³⁻⁶ *vikontienė* (iš *vikòntas*). Vėlesniuose *DŽ* leidimuose, matyt, „prisiminus“ taisyklę, pridėtas variantas *kunigáikštienė* (*DŽ*³⁻⁷; taip kirčiavo Frydrichas Kuršaitis), *vikòntienė* (*DŽ*⁷). Taigi realioji vartoseną rodo, kad kirtis keliasi į priesagą *-ienė*, nepriklausomai nuo pamatinio žodžio priešpaskutinio skiemens priegaidės ar tolesnio nuo galo skiemens kirčio. Kirtį kamienne išlaiko tik stiprios tvirtapradės ir kelios kitos priesagos, pavyzdžiui, *Barkáuskienė* (iš *Barkáuskas*), *Kondratávičienė* (iš *Kondratávičius*).

¹² Žr. *Jaunimo kirčiavimo polinkiai...* p. 169; *Naujausi lietuvių kalbos kirčiavimo polinkiai ir jų santykis su kodifikuotomis normomis*. VU leidykla, 2016, p. 93 (www.flf.vu.lt/dokumentai/Mokslas/Elektroniniai_istekliai/naujausi_kirciavimo_polinkiai...).

¹³ Toks kirčiavimas remtas tradicinių tarmių duomenimis (plg. *Lietuvių kalbos atlasas* 3, p. 125), tačiau iš tikro tarmių medžiaga nebuvo išsamiai ištirta, tad tarp iliustracinių pavyzdžių randame ir prieštaraujančių atvejų, pavyzdžiui, *Burbienė* (iš *Būrba*), žr. ten pat. Apskritai priesagos *-ienė* (žemaičių *-ėnė*) pavardžių kirčiavimo taisyklė, sprendžiant iš pateiktos medžiagos, atslė suformuluota ne visai tiksliai.

¹⁴ Žr. *Jaunimo kirčiavimo polinkiai...*, p. 169.

¹⁵ *Naujausi lietuvių kalbos kirčiavimo polinkiai...*, p. 93.

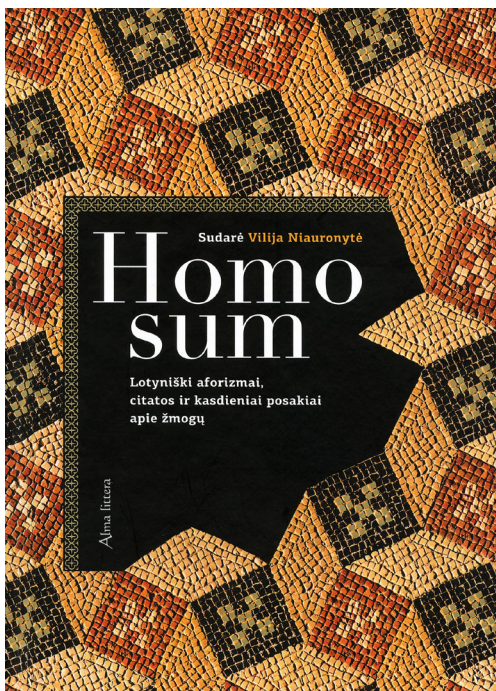
Recenzijos

Homo sum. Lotyniški aforizmai, citatos ir kasdieniai posakiai apie žmogų. Sudarė Vilija Niauronytė. Vilnius: Alma littera, 2019, 462 p.

Vilijos Niauronytės lotyniškų sentencijų knyga, atrodo, yra šeštas tokios rūšies rinkinys, išleistas Lietuvoje per šimtmetį. Ankstesni leidiniai buvo šie: Merkelio Račkausko sudaryta „Sententiarum dictionumque libellus“ (Sentencijų ir posakių knygelė, Kaunas, 1928) (be lietuviško lotyniškų posakių vertimo), Juozo Vosylius „Lotyniški posakiai ir sentencijos“ (Vilnius, 1981, 2 leid. 2003), Valerijos Vaitkevičiūtės „Posakių ir žodžių žodynas (lotynų, anglų, prancūzų, lenkų, vokiečių, italų, ispanų ir kitomis kalbomis)“ (Vilnius, 1998), Aleksandros Teresės Veličkienės „Ratio scripta. Lotyniški teisės ir bendrosios kultūros frazeologizmai, apibrėžimai, terminai“ (Vilnius, 2003), Kazimiero Kuzavinio „Lotyniški posakiai ir sentencijos. Dicta Latina verbaque alata“ (Vilnius, 2005, 2 leid. 2008). Visų rinkinių, išskyrus Račkausko, lotyniški posakiai yra išversti į lietuvių kalbą.

Niauronytė rinkinį, kaip rodo knygos pavadinimas, sudarė teminiu principu. Šiame rinkinyje surinktos sentencijos apie žmogų. Rinkinys „Homo sum“ yra padalytas į penkis skyrius: *Žmogus sau*, *Žmogus žmogui*, *Žmogus žmonijai*, *Žmogaus darbai*, *Kas nuo žmogaus nepriklauso*. Šie skyriai padalyti į smulkesnius skyrelius. Pavyzdžiui, skyrius *Žmogus sau* (p. 14–126) yra suskirstytas į tókius skyrelius: *Žmogiškoji prigimtis*, *Gyvenimas ir amžiaus tarpniai*, *Gyvensena*, *Dorybės ir ydos* (šis dar skirstomas į dalis *Silpnybės*, *Dora*, *Viena ir kita*), *Būsenos*, *nuotaikos*, *norai*, *Jausmai ir emocijos*, *Tobulėjimas*. Kiekviename skyrelyje pateikiamas pluoštas atitinkamos temos sentencijų. Analogiškai sudaryti ir kiti skyriai. Tad skaitytojui peržvelgus knygos turinį patogiu susirasti reikiamos temos sentencijas. Be to, visos sentencijos sunumeruotos. Iš viso knygoje jų pateikta 2 630. Knygos pabaigoje (p. 412–462) pateikiama abėcėlinė visų sentencijų rodyklė, nurodant sentencijos numerį. Taigi sudarytos visos galimybės greit susirasti norimą sentenciją ir jos vertimą.

Pāčios sentencijos pateiktos labai kruopščiai. Prie daugelio jų, jei yra žinoma, nurodytas autorius ir šaltinis; prie kai kurių parašyta, kam priskiriama; kai kur pateikiama glaustų komentarų. Proziškų sentencijų daugiaskiemenių žodžių

kirčiuoti skiemenys pažymėti sodria, bet neįkyria geltona spalva. Poezijos citatų skanduojami pagal metrą žodžių skiemenys pabraukti tókia pačia geltona spalva. Tad nemokančiam lotynų kalbos ar ją studijuojančiam skaitytojui parodyta, kaip tinkamai dera perskaityti kiekvieną sentenciją – o tai didelis privalumas. Nors daugeliu atveju sentencijos vartojamos raštu, vis dėlto pasitaiko, kad žmogus vieną kitą lotynišką sentenciją pasako televizijos, radijo ar interneto laidoje, kokiame suėjime, minėjime. Didelis džiaugsmas išgirsti tinkamai pasakytą lotynišką posakį ar poezijos eilutę – tuo atžvilgiu ši knyga nepamainomas šaltinis.

Apskritai malonu į rankas paimti skoninę knygą. Jau viršelyje, papuoštame antikinės mozaikos imitacija, juodoje vėliavėlėje akinančiu baltumu švyti pavadinimas *Homo sum* (esu žmogus). Kiekvienas skyrius pradedamas iliustracijomis – antikinėmis mozaikomis. Nors iliustracijų nėra daug, knyga atrodo puošniai. Tai dizainerio Agniaus Tarabildos nuopelnas.

Kaip minėta, knygoje pateikiamas lotyniškos sentencijos apie žmogų. Nors esama sentencijų iš senesnių laikų (tai pasakytina apie Senojo Testamento ir kai kurias graikiškos kilmės sentencijas), daugiausia imta iš klasikinių lotynų kalbos autorių. Tiesa, yra nemažas pluoštas Naujojo Testamento, krikščionių autorių sentencijų, apimančių vėlyvąją antiką ir viduramžius, taip pat pasitaiško ir vėlesnių. Išskirtinos LDK sentencijos, pavyzdžiui, *Regna, sed non impera!* – *Karaliauk, bet neįsakinėk!* (*Janas Zamoiskis – Zigmantui Vazai*); *Sum rex vester, nec fictus neque pictus* – *Esu jūsų karalius – nepramanytas, nenupaišytas (sakęs Steponas Batoras)* ir pan. Pasitaiko ir dabartines realijas atspindinčių sentencijų: *Inter arma caritas – Karo metu – gailėstingumas (Raudonojo Kryžiaus šūkis)*; *Vigilia pretium libertatis – Budrumas – laisvės laidas (NATO šūkis)*.

Intriguojantis šios knygos bruožas – sentencijų vertimas į lietuvių kalbą. Autorė pateikia nemažai sentencijų, turinčių kanoninį vertimą, įsišaknijusį visuomenės sąmonėje ir tapusį mūsų kultūros savastimi (daugelis lietuvių dabar net neįsivaizduoja jų kilmės), kaip antai, *Nullum malum sine aliquo bono* – *Nėra to blogo, kas neišeitų į gera*; *O tempora, o mores* – *O laikai, o papročiai (Ciceronas)*; *Sub sole nihil novi* – *Nieko naujo po saule (kitą variantą Nil novi sub sole, nurodydamas Vulgatą, buvo pateikęs Kazimieras Kuzavinis savo sentencijų rinkinyje)* ir t. t.

Knygoje išvengta vienpusiško požiūrio į žmogų. Joje naudingų sentencijų ras ir ateistas, ir katalikas. Norėčiau atkreipti dėmesį į vieną sentenciją iš Evangelijos pagal Joną (I, 18), susijančią abiejų pažiūrų žmones: *Deum nemo vidit unquam* – *Dievo niekas niekad nėra matęs* (su tokia nuostata sutinka visi). Beje, šios sentencijos nėra Kuzavinio rinkinyje. Greta Evangelijos pagal Matą (XVI, 2) žinomos minties *Signa temporum non potestis scire* – *Laiko ženklų suprasti negalite*, Niauronytė pateikia garsųjį posakį *De / Ex / nihilo nihil (fit)* – *Niekas neatsiranda iš nieko / Iš nieko ir nebūna nieko* ir toliau atitinkamą Lukrecijaus poemos „Apie daiktų prigimtį“ eilutę.

Šis sentencijų lobynas pravers įvairių profesijų ir sluoksnių atstovams. Pavyzdžiui, mokytojams gali būti aktualios tokios sentencijos: *Sapere et fari* – *Būti išmintingam ir iškalbiam (Antikos mokytojo idealas)*; *Qui bene distinguit* – *bene docet* – *Kas gerai išaiškina, tas gerai moko*; *Viva vox do-*

cet – *Gyvas žodis moko*; *Non est discipulus super magistrum* – *Mokinys nėra viršesnis už mokytoją (Evangelija pagal Matą X, 24)*; *Doctrina multiplex, veritas una* – *Mokslas daugialypis – tiesa viena*; *Ludendo discimus* – *Žaisdami mokomės*; ir t. t.

Teisininkams būtų pravartu kiekvieną dieną kartoti: *Ubi ius, ibi onus* – *Kur teisė, ten (ir) prievolė*; *Ius in natura positum est* – *Teisė remiasi prigimtimi*; *Iudex est lex loquens* – *Teisėjas – kalbantis įstatymas*.

Menininkai galėtų prisiminti, kad *Artem non odit nisi ignarus* – *Meno nekenčia tik tamsuolis*; Prancūzijos karaliaus Karolio IX mintį *Equi et poetae alendi sunt, non saginandi* – *Arkliai ir poetai turi būti sotūs, bet neperšerti*; antra vertus, *Ars alit artificem* – *Menas (amatas) maitina kūrėją*. *In arte libertas* – *Menai – laisvė*; *Sine musica nulla vita* – *Be muzikos nėra gyvenimo*; *Natura incipit, ars dirigit, usus perficit* – *Gamta padeda, menas nukreipia, triūsas išstobulina*; kūrėjo darbas įvertintas tokia įspūdinga sentencija: *Facilius est Herculi clavam, quam Homero versum subripere* – *Lengviau atimti iš Heraklio vėzdą negu iš Homero eilutę*, dar plg. tokią netikėtą mintį *Non omnis graeculus Homerus* – *Ne kiekvienas graikelis Homeras*; *Carmina morte carent* – *Giesmės išvengia mirties (Ovidijus, Meilės elegijos, I, 15, 32)* ir pan.

Argi gydytojai nesutiktų, kad *Medicus homo est* – *Gydytojas – (tik) žmogus*; *Primum nil / non / nocere* – *Pirmiausia – nepakenkti (pagal Hipokratą)?* O sentencija *Medice, cura te ipsum* – *Gydytojau, pats pasigydyk*, kaip rodo paaiškinimas, skirta ne vien gydytojams; prie šios sentencijos galėjo būti nuoroda *Vulgata*.

Tinkamų sentencijų čia rastų ir įvairių rangų valdininkai, ir kariai, ir verslininkai, ir kiti. Šioje knygoje daugybė sentencijų, tinkamų mokinių rašiniams. Jei aukštesniųjų klasių mokiniai išmuktų nors kelias dešimtis sentencijų su vertimais, kone kiekviename rašinyje galėtų jomis pasinaudoti. Bet pirmiausia mokiniams ir studentams, apskritai visiems išsilavinusiems žmonėms, ši sentencijų knyga praplės akiratį, padės geriau pažinti save ir kitus, leis suvokti per ilgus amžius lotynų kalba kurtus kultūros (plačiau prasme) lobius.

Mano supratimu, knygoje vienur kitur galėjo atsirasti kiek daugiau vietos sąsajoms su mūsų kultūra. Prie sentencijos *Labora!* – *Darbuokis!* matyt, galėjo būti komentaras, kad tai vieno iš

programinių Vinco Kudirkos eilėraščių pavadinimas (gaila, bet šio fakto nenurodo ir Kuzavinis). Tokia nuoroda būtų buvusi svarbi pedagoginiu atžvilgiu: mokiniams tai akivaizdi jungtis tarp praeities ir dabarties, dar plg. šv. Benedikto šūkį *Ora et labora et lege – Melskis ir dirbk / darbuokis, ir skaityk*, kuris irgi būtų labai tikęs šiai knygai prie *Labora!*. Rinkinyje galima rasti ir daugiau sentencijų, netiesiogiai susijusių, kad ir su to paties Kudirkos kūryba, pavyzdžiui, *Surge et age – Kelkis ir veik* ir eilėraštyje „Varpas“ išsakytu raginimu dirbti, pabaigiamu žodžiais *Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...*, dar plg. *Age, quod agis – daryk, ką darai*, bet tai jau atskira tema.

Bene pats smagiausias šios knygos atradimas – elegantiški, šmaikštūs, vietomis netikėti Niauronytės pateikiami kai kurių sentencijų vertimai. Ji yra žodžio žmogus – ir lietuviško, ir lotyniško. Skaityti tókas lietuviškai prakalbintas eilutes didelis malonumas – ypač tas, kuriose išlaikyta lotyniška eilėdara, ar tas, kurių išlaikytas rimas. Pavyzdžiui:

(Et) si nullus || erit pulvis, || tamen excute nullum – (O) jei jokios dulkelės nebus – nupurtyki... jokią (Ovidijus, Meilės menas, I, 151) (ieškančiam dingsties prisiliesti ir susipažinti su šalia sėdinčiąja);

Audendum (e)s, fortes || adiuvat ipsa Venus – Drįsti reikia: drąsiems gelbsti pati Venera (Tibulas, I, 2 16) plg. Kuzavinio vertimą: Reikia turėti drąsos, – drąsiems pati Venera padeda;

Ulula cum lupis, cum quibus esse cupis – Su vilkais ir stauki, kurių draugijon trauki / Kaupt turi su vilkais, jei su jais esti taisais;

Claudite iam rivos, || pueri; || sat prata bibe-runt – Tvenkit, vaikinai, griovius – jau pievos gana atsigėrė (Vergilijus, Bukolikos, III, 111).

Discipulus est prioris || posterior dies – Rytojaus diena yra vakarykštės mokinė (Publijus), plg. Kuzavinio vertimą: Praėjusi diena moko rytojaus dieną;

Ratione, non vi, || vincend(a) adulescentia (e)st – Jaunimų veikti reikia protu, o ne jėga. (Publijus).

Dar būtų galima kalbėti apie sentencijų variantus, pateiktus daugelyje vietų. Taip pat atskira tema būtų eiliuotos sentencijos, jų eilėdara ir jos perteikimas lietuviškame vertime. Galima dar būtų palyginti sentencijų pateikimą ir vertimą šiame ir Kuzavinio rinkinyje. Šiaip ar taip, nauja sentencijų knyga yra kokybiška, tokia, kokios dar neturėjome. Tikėtina, kad „Homo sum“ taps daugelio rimtų žmonių parankine knyga. O jos autoriui linkime įkvėpimo naujiems darbams.

VIDAS GARLIAUSKAS

Šiaulių universiteto Regionų plėtros institutas, Šiaulių universiteto Tęstinių ir nuotolinių studijų institutas, leidykla „Lucilijus“, Lietuvių kalbos draugija, Kelmės rajono savivaldybė, Šiaulių universiteto gimnazija
2020 m. kovo 6 d. kviečia dalyvauti

IX respublikinėje konferencijoje-seminare „Gimtoji kalba mokykloje“

Aut. Eglė Kudulytė

Dalyvio anketas siųsti adresu dziuljeta.maskuliuniene@su.lt

iki vasario 25 d.

Konferencijos darbotvarkė, konkreti vieta, pradžia ir sekcijų darbo laikas bus paskelbti **vasario 27 d.**

Informacijos teirautis tel. 8 (41) 595 854, el. p. birute.brackiene@su.lt

Retam lemta tiek nuveikti

2019 m. gruodžio 20 d. amžino poilsio nedidelėse Palaikių kapinaitėse Panevėžio rajone greta savo vos šešių mėnesių sulaukusio ir šį pasaulį palikusio sūnelio Sauliuko atgulė iškili Panevėžio krašto asmenybė: mokytojas, kraštotyrininkas, rašytojas, visuomenės veikėjas **Eugenijus Urbonas** (g. 1935 m. rugsėjo 1 d. Mišiuose, Jūbarko r. – m. 2019 m. gruodžio 18 d. Panevėžyje). Gausus būrys giminaičių, artimųjų, bendraminčių ir bendražygių, buvusių kolegų sunkiai taikstėsi su mintimi, kad Eugenijaus Urbono žemiškame kelyje jau nebesutiks. Retam

lemta nuveikti tiek, kiek buvo lemta šiam žmogui. Pedagogas, buvęs Vytauto Žemkalnio gimnazijos direktorius, Lietuvių kalbos draugijos (LKD) Panevėžio skyriaus pirmininkas (1988–2014), Lietuvos maironiečių draugijos pirmininkas (nuo 1989 m.), Petro Būtėno premijos ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medalio „Tarnaukite Lietuvai“ laureatas, Gedimino ordino II laipsnio kavalierius iki pat senatvės stengėsi darbuotis gimtosios kalbos, istorijos ir kultūros labui. Beveik iki gyvenimo pabaigos Eugenijus aktyviai dalyvavo miesto kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime, lankė kultūros renginius, rūpinosi „Sandravos“ leidyba. Jo portfelyje visuomet būdavo daugelį metų leisto (nuo 1990) „Sandravos“ laikraščelio numerių, paties parengtų knygų: „Panevėžiškiai šneka“ (1992), „Toj šaly, kur krito gilės“ (1996), „Punsko ir Seinų krašte“ (1997), „Panevėžio krašto kalbininkai“ (2000), „Iš Panevėžio krašto tautosakos“ (2003), romanų istoriniais motyvais „Medekša“ (1992), „Tautvilas ar Mindaugas“ (2006), knygelių vaikams „Panevėžio krašto mįslės ir skaičiuotės“ (1995) ir kt. Autorius visuomet žinojo, kam kurią knygą reikia padovanoti, kam kuri bus įdomi ar aktuali...

Šių eilučių autorė buvo liudininkė įvykių, kurie prieš keletą metų sukosi apie Maironio tėviškę. Kaip atsakingai, kaip preciziškai Eugenijus rinko paties sumanyto ir užsakyto kopyltstulpio vietą Maironio tėviškėje, žino nedaugelis. Jam teko nemažai iečių sulaužyti derantis su Rasėinių savivaldybės atstovais, kad kopyltstulpis būtų pastatytas toje vietoje, kurią išrinko Eugenijus: garbingiausioje, prie pat namo. Jam buvo svarbu, kad pro šalį eitų takelis link Maironio gimtinės Pasandravyjė, kad atsivertų vaizdinga panorama. Turėjo būti tobula. Tik taip jis suprato savo gyvenimo ir kitų žmonių jam patikėtas pareigas ir užduotis. Dabar jau visi, kas užsuka į šią vietą, gali patvirtinti, kad kopyltstulpis stovi kaip tik ten, kur labiausiai tinka.

Ne tik visą savo prasmingą gyvenimą, bet ir paskutiniaisiais metais Eugenijui reikėjo veiklos. Daryti tai, kas būtų reikalinga, įdomu, vertinga, kas pradžiugintų kitus. Nepamirštami vieni iš paskutinių jo organizuotų renginių, ekskursijų: į Rygą (pasižiūrėti, koks gražus miestas prieš Kalėdas, aplankyti Rygos lietuvių gimnazijos),

į Suvalkiją, Dzūkiją ir Pūnso kraštą pas senus bičiulius. Norėta aprėpti daug. Daug ir aprėpta. Čia tik paskutinių keletu jo gyvenimo metų darbai. O kiek per gyvenimą suorganizuota renginių, ekspedicijų, konferencijų, Baltų vienybės dienų ar Jurginių minėjimų! Kiek tūkstančių maironiečių ir juos ugdyusių pedagogų ir įvairiausias stovyklas, šventes sukviesta... Kiek LKD renginių Panevėžio krašte surengta: ir vis, kad atvažiuotų, Juozui Balčikoniiui, Petru Būtėnui nusilenktų ir lituanistikos mokslo šviesuliai, ir kelią pradedantys doktorantai. Metams bėgant susiklostė įprasti ritualai, įprasti maršrutai: Ėriškiai, Ramýgala, Balčikonio paminklas Senvagėje, Balčikonio gimnazija, Petro Būtėno kapas senosiose Kristaus Karaliaus kapinėse, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės biblioteka arba Panevėžio dailės galerija... Tie patys maršrutai, bet vis su naujais žmonėmis, kasmet nuspalvinami vis kitų įspūdžių.

Nerimo, degte degė dėl Petro Būtėno premijos: kad tik ši kalbininko sūnaus Donato Būtėno ir buvusios mokinės Aleksandros Kalvėnaitės-Kazickienės iniciatyva neišblėstų ir neįstrigtų biurokratinėje klampynėje. Nerimo ir dėl LKD veiklos: nebuvo suvažiavimo ar kito susibūrimo, kur Eugenijus nebūtų ėjęs į tribūną, kalbėjęs tai apie skyrių savarankiškumą, tai apie bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis, tai apie Maironio paminklą Vilniuje.

O svarbiausia – kiek jaunų žmonių Panevėžyje mokyta ir išleista į gyvenimą.

Norint kuo išsamiau aprašyti šio mokytojo, visuomenės ir kultūros veikėjo gyvenimo darbus, tenka remtis kitų žmonių, vienu ar kitu laikotarpiu buvusių jo gyvenimo kelyje, mintimis. Štai Eugenijaus jaunystės bičiulis Alfonsas Garuckas, draugui minint 80-metį, Panevėžio spaudoje rašė: „Dirbdamas 4-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar „Aušros“) direktoriaus pavaduotoju, visuomeniniais pagrindais treniravo šios mokyklos 3–4 klasių berniukus krepšininkus, kurie mažojo krepšinio Lietuvos varžybose net du kartus tapo čempionais. Iškovota Kauno taurė. Pirmuosius krepšinio žaidimų elementus iš Eugenijaus gavo Raimondas Čivilis, kuris ilgiausiai iš panevėziečių žaidė Kauno „Žalgirio“ komandoje. [...]

1973 m. Eugenijui Urbonui išėjus direktoriauti į 2-ąją vidurinę mokyklą (dabar Vytauto Žemkalnio gimnazija), jo iniciatyva pastatytas mokyklos priestatas su puikia sporto sale. [...] 2-oji vidurinė mokykla nuo 1977 m. tapo humanitarinės krypties. Kryptį nulėmė tai, jog čia, šioje mergaičių gimnazijoje 1934–1936 m. dirbo pati žymiausia Lietuvos moteris – poetė Salomėja Nėris. Mokyklos iniciatyva pradėtos rengti „Poezijos pavasario“ šventės, skirtos S. Nėriai pagerbti. Savo kūrybą skaitė viso miesto mokyklų jaunieji literatai. Šiuose renginiuose dalyvavo Marcelijus Martinaitis, Jonas Graičiūnas, Jonas Strielkūnas, Judita Vaičiūnaitė, Violeta Palčinskaitė, Elena Mezginaitė, Eduardas Selelionis, Antanas Drilinga, Henrikas Čigriejus, Janina Degutytė, Anzelmas Matutis, Vilija Šulcaitė, Vytautas Bubnys, Jonas Mačiukevičius, Juozas Baltušis ir kt.

Glaudų ryšį palaikė su miesto dramos teatru, nes aktorės Regina Zdanavičiūtė, Dalia Melėnaitė, Eugenija Šulgaitė, Ona Banionienė, Asta Preidyte – šios mokyklos auklėtinės.

Buvo pasirašyta su Vilniaus universitetu bendradarbiavimo sutartis. Universiteto mokslininkai Zigmąs Zinkevičius, Jonas Balkevičius, Adolfas Sprindis, Elena Bukelienė, Aleksas Girdenis, Vytautas Mažiulis, Aldonas Pupkis, Aldona Paulauskienė, Vitas Areška, Donatas Sauka, Juozas Girdzijauskas, Vytautas Vitkauskas, Vanda Zaborškaitė ir kt. skaitė mokiniams paskaitas, vedė kalbos pamokas.

Buvo įkurtas Salomėjos Nėries muziejus. Mokyklą puošia skulptoriaus Antano Boso sukurtas poetės bareljefas.“

Šio žmogaus interesų ratas buvo toks platus ir įvairialypis, kad labai lengva kai kurių jo nuveiktų darbų ir nepaminėti. Teatleidžia jį pažinojusieji.

Socialiniame tinkle europarlamentarė Rasa Juknevičienė apie savo tėvą rašė: „Eugenijus buvo visiškai savo kartos žmogus. Gimęs dar Nepriklausomoje Lietuvoje, iš tėvų atsinešė anos Lietuvos patriotizmą. Tas patriotizmas buvo apie didžiąją Vytauto Lietuvą, apie senovės lietuvių. Mes dar vaikystėje buvome išvežioti po visas Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės pilis dabartinėje Baltarusijoje ir Ukrainoje, jis žinojo visas datas, visus valdovus, kunigaikščius. Namuose buvo daugybė istorinių knygų, jis pats rašė knygas [...]. Mūsų tėtis išleido tautosakos, surinktų tarmių ir pasakojimų knygas iš Panevėžio krašto, iš Punsko. Jam kalbėtis su senais žmonėmis apie jų kaimietišką gyvenimą, kai dar nebuvo visą lietuvišką kaimo audinį swardžiusių kolūkių, buvo lyg didžiulė pareiga visa tai surinkti, užrašyti, perduoti jauniems. Jis buvo Mokytojas. Gal ne tiek atsakingai, kiek mama, ruošdavosi pamokoms, tačiau vaikams jo pamokos, kiek yra tekę girdėti, buvo įdomios, kitokios, ne pagal iškaltą standartą. Jis buvo lituanistas, tačiau visa galva pasinėręs į krepšinį.“

Be pirmagimės Rasos, Urbonai išaugino dar du vaikus: sūnus Gintarą ir Gediminą.

Dar šiek tiek atsukus Eugenijaus Urbono gyvenimo ratą į jaunystę, studijas, pirmuosius darbo metus reikėtų paminėti, kad iš pradžių ketinęs studijuoti mediciną Eugenijus vis dėlto buvo priimtas į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Universitete sutiko ir savo būsimą žmoną Dainorą. Būdami penktame kurse susituokė. 1958 m. studijas baigė ir daugelio nuostabai išvyko dirbti į kaimą, arčiau Dainoros mamos. 1958–1961 m. mokytojavo Panevėžio rajono Gelėžių vidurinėje mokykloje, vėliau dirbo administracinį darbą. Nuo 1973 m. prasidėjo profesinė karjera tuometėje Panevėžio 2-ojoje vidurinėje, dabar Vytauto Žemkalnio gimnazijoje, šis darbas atvėrė Eugenijui vartus į plačiuosius gyvenimo vandenis. Belieka tikėti, kad bėgantis laikas neužpustys užmaršties dulkėmis jo šviesaus atminimo ir nuveiktų darbų.

„... kam nusviro galva, tam Dangaus angelai vainiką iš deimantų pina“, – tokiais žodžiais nekrologą, skirtą Eugenijui Urbonui Panevėžio dienraštyje „Sekundė“ pabai-gė Panevėžio Vytauto Žemkalnio gimnazijos mokytojai. Prisidedame ir mes...

VILIJA RAUBIENĖ
Lietuvių kalbos draugija
Lietuvos maironiečių draugija

Svetur

Kalbos prestižas ir kalbos planavimas Islandijoje

Kalbamės su prof. Ariu Paulu Kristinsonu (Ari Páll Kristinsson) iš Islandijos studijų Aurdnio Magnusono (Árni Magnússon) instituto.

Pernai tarptautinėje Jono Jablonskio konferencijoje „Kalbinė įvairovė šiuolaikiniame pasaulyje: kalbos galia ir prestižas“ skaitėte plenarinį pranešimą. Buvo įdomu išgirsti, su kokiomis problemomis šiandien susiduria islandų kalba ir kaip islandų kalbos planuotojams sekasi suvaldyti padėtį. Taip pat kalbėjote apie kalbos prestižą ir jo planavimą. Ką sociolingvistikoje reiškia terminas kalbos prestižas?

Kalbos vieta visuomenėje yra susijusi su kitų kalbų ar kalbos atmainų statusu, tad kalbos prestižą, remiantis Deni Ažė (Dennis Ager) apibūdinimu, galima suvokti kaip kalbėtojų požiūrio į šiuos santykius rezultata. Kitaip sakant, kalbos prestižas – tai padėtis, kurią lemia nuostatos, susiklostančios kalbų ir kalbos atmainų atžvilgiu. Laikantis Ažė sampratos, reikia įsivaizduoti nuostatų skalę, kurioje vienų kalbų ar kalbos atmainų prestižas aukštesnis negu kitų.

Ar mokslininkai turi būdų ar įrankių, leidžiančių matuoti ir vertinti kalbos prestižą?

Kadangi prestižas, kaip minėta, yra kalbėtojų nuostatų rezultatas, jį tirti tikrai įmanoma pasitelkiant nuostatų tyrimo metodus bei analizuojant kalbinio metadiskurso turinį. Kalbėtojų nuostatos gali būti tiriamos taikant pažangius metodus, tie metodai nuolat tobulinami. Gerų vaisių duoda kiekybinių ir kokybinių metodų derinimas, apklausos ir interviu apie kalbinius įsitikinimus ir kalbos ideologijas, taip pat vadinamasis kalbėtojo kaukės testas ir kalbinės kaukės testas¹. Tai svarbu norint atskleisti pasąmonines ir sąmoningai deklaruojamas kalbėtojų nuostatas.

¹Redakcijos pastaba. Kaukės testą pirmasis pradėjo taikyti psichologas Volisas Lambertas (Wallace Lambert). Šio testo esmė sociolingvistiniuose tyrimuose – kad tiriamieji, klausydami specialiai parengtų įrašų ir nežinodami tikrųjų tyrimo tikslų, atskleistų savo kalbines nuostatas. Atliekant kalbinės kaukės testą duodama klausytis skirtingų žmonių skaitomo to paties teksto arba žodžių sąrašo. Paprastai parenkami skaitovai, pasižymintys tam tikrų regionų akcentu. Tiriamųjų prašoma įvertinti įvairius skaitovų balsų ypatumus, pavyzdžiui, kaip skamba girdimas balsas: draugiškai, inteligentiškai ar pan., atpažinti, kurio regiono atstovas skaito. Taip siekiama nustatyti tarties variantų ir tiriamųjų nusakytų bruožų sąsajas, atskleisti požiūrį į regioninius tarties variantus.

Atliekant kalbėtojo kaukės testą duodama klausyti vieno žmogaus, gebančio vartoti kelis kalbos variantus. Tiriamiesiems nesakoma, kad jie girdi tą patį kalbėtoją, ir jų prašoma įvertinti girdimus kalbos variantus.

Kaip globalizacija veikia islandų kalbos vartotojų kalbinius pasirinkimus ir kalbinį repertuarą?

Yra daugybė medžiagos anglų kalba, skirtos laisvalaikiui, studijoms, kasdieninei profesinei veiklai, yra milijonai turistų, kasmet apsilankančių Islandijoje, yra ryškių demografinių pokyčių nuo tūkstantmečio pradžios, pavyzdžiui, dabar užsieniečiai ar užsienio kilmės piliečiai, įgiję Islandijos pilietybę, sudaro 10–20 procentų visų šalies gyventojų palyginti su 2 procentais apie 1995-uosius. Tai reiškia, kad daugybe atvejų, taip pat ir darbo srityje, bendravimo kalba nebėra tik islandų, kaip buvo įprasta. Nemaža islandų jaunuolių ir paauglių atrodo besijaučią „dvikalbiai“ islandų ir anglų kalbų vartotojai, nes jų kasdieninį gyvenimą per filmus, kompiuterius ir pan. ateina labai daug anglų kalbos. Tačiau dažnai jie pervertina savo anglų kalbos mokėjimą.

Ar plintantis anglų kalbos vartojimas turi įtakos islandų kalbos gramatikai, žodynui ir t. t.?

Kai kurie žmonės, pavyzdžiui, mokytojai, jaučia, kas sparčiausiai kinta mokinių ir jaunimo gramatikoje ir žodyne. Prieš dešimtmetį ar du tokios nuojautos daugiausia buvo grindžiamos anekdotais ar panašiais dalykais. Dabar atliekami anglų ir islandų kalbų kontaktų poveikio kalbai tyrimai: kas atsitinka, kai susiduria šios dvi kalbos, ypač skaitmeninėje erdvėje. Galutinis šių tyrimų tikslas – informuoti visuomenę, kokių mastu reikia susirūpinti dėl islandų kalbos ateities, ir nustatyti, ar anglų kalbos plitimas turi įtakos kasdieninei islandų kalbos vartosenai, jos gramatikai ir semantikai. Naujausi islandų jaunimo kalbos tyrimų duomenys atskleidžia teigiamą koreliaciją tarp plintančio anglų kalbos vartojimo ir augančio netikrumo dėl islandų veiksmožių nuosakų pasirinkimo.

Kaip islandų kalbos vartotojai reaguoja į kalbinės aplinkos ir kalbos vartosenos pokyčius?

Islandai labiausiai yra nusiteikę saugoti savo gimtosios kalbos tradicines gramatines formas ir žodyną, bet, man rodos, nėra tokio stipraus nusiteikimo saugoti kalbos vartojimo sritis, kitaip tariant, tam tikrose gyvenimo srityse anglų kalba yra pageidaujama. Tai laisvalaikis (knygos, filmai ir kt.), kai kurios ekonominės veiklos sritys, restoranai ir kt.

Ar įmanoma suvaldyti šį procesą? Ar įmanoma planuoti kalbos prestižą?

Kalbos politikos ir planavimo srityje – tai sociolingvistikos atšaka – *prestižo planavimo* terminas atsirado XX amžiaus 9 dešimtmetyje. Jei neapsirinku, pirmasis jį pavartojo Haraldas Harmanas (Harald Haarmann). Šis terminas apibūdina kalbos vartotojų nuostatų formavimą, arba, galbūt tiksliau, atviras kalbos planuotojų pastangas paveikti kalbos vartotojų nuostatas. Prestižo planavimas reiškia nuostatų pokyčius. Jokių būdu negalima išleisti iš akių prielaidos, kad žmonių nuostatas įmanoma formuoti. Pasak Ažė, tai gali reikšti ir tam tikras emocišes manipuliacijas, kai stengiamasi paveikti kalbos vartotojų jausmus. Manoma, kad ėmusis planuoti kalbos prestižą visi šio procėso veikiantieji asmenys yra linkę apibrėžti vadinamąjį priešą (pavyzdžiui, prancūzų kalbos planuotojams priešas nr. 1 būtų globalioji anglų kalba). Prestižo planavimo tikslu laikytinas kalbos vartotojų įtikinimas pripažinti tam tikrės kalbės ar kalbos atmainos patrauklumą ir ypatingą vertę.

Kokie yra svarbiausi islandų kalbos politikos tikslai?

Esmė yra saugoti ir stiprinti islandų kalbą. Taip pat svarbu neprarasti ryšio su viduramžių islandų kalba ir literatūra senąja norvegų kalba. Šių tekstų kalba mūsų laikais dar gerai suprantama vidutiniam dabartinės islandų kalbos vartotojui, neturinčiam specialaus kalbinio ar literatūrinio pasirengimo. Taip yra dėl to, kad dabartinė islandų kalba perėmė daugelį senosios norvegų kalbos gramatinių kategorijų ir žodyno pagrindus, didesnių pokyčių yra buvę tik fonologinėje sistemoje. Svarbu, kad ateities kartos taip pat gebėtų skaityti šiuos tekstus remdamosi savo gimtąja kalba.

Kalbant apie kalbos stiprinimą, norima, kad islandų kalbos techninė ir specialioji leksika visada atitiktų savo meto poreikius. Stipriai palaikomas leksikos gryninimas, todėl labai vertinama žodžių daryba iš savos kalbos elementų. Esminis atvirosios kalbos politikos tikslas dabar yra išlaikyti islandų kalbos vartojimą visose visuomenės gyvenimo srityse. Tai pabrėžta ir konkrečioje valstybės kalbos politikoje, kurią 2009 m. patvirtino parlamentas, ir atskiruose teisės aktuose, skirtuose islandų kalbai ir islandų gestų kalbai, kurie buvo priimti 2011 m., ir ambicingoje kalbos technologijų programoje 2018–2022 metams. Islandų kalbai reikia ne tik išsaugoti savo padėtį kaip valstybinei kalbai, administravimo kalbai ir t. t., jai taip pat reikia kalbos vartotojų palaikymo, kad ji būtų prestižiškesnė negu anglų ar kita kuri kalba. Svarbiausias 2019–2022 m. kalbos planavimo programos elementas yra sąmoningumo kampanija, kuria siekiama stiprinti teigiamas nuostatas islandų kalbos atžvilgiu.

Ar kalbos vartotojams suprantami ir priimtini kalbos planuotojų tikslai? Ką kalbos planuotojams reikėtų daryti, kad jų bendravimas su kalbos vartotojais būtų veiksmingesnis?

Islandai, apskritai kalbant, savo kalbos atžvilgiu yra nusiteikę labai pagarbiai. Kalbinių nuostatų tyrimai leidžia manyti, kad dauguma jų linkę didžiuotis savo sena gimtąja kalba. Taip pat visuomenės pritarimo sulaukia pastangos gryninti kalbą, t. y. siekis keisti skolinius naujadarais, pasidarytais iš islandiškų elementų. Kartais kyla ginčų dėl konkrečių dalykų, pavyzdžiui, kuris islandiškas žodis tinkamiausias kuriam nors daiktui ar sąvokai pavadinti, arba ar yra poreikis keisti skyrybos taisykles, bet, žvelgiant plačiau, sutariama ir dėl pagrindinių rašybos taisyklių, grįstų etimologiniu principu, ir dėl žodžių darybos pirmiausia iš islandiškų elementų. Taigi islandų kalbos vadybos uždaviniai gali būti suprantami labai plačiai.

Kalbos planuotojai rengia vartosenos patarimus, rašybos žodynus, leksikos korpusus ir kitas priemones, internete laisvai prieinamas visuomenei ir mokytojams. Telefonu ir elektroniniu paštu teikiamos nemokamos kalbos konsultacijos. Žinoma, visada galima nuveikti dar daugiau. Didžiuojamės, kad didelio pasisekimo sulaukė kalbos duomenų portalas, 2016 m. pradėjęs veikti Islandijos studijų Aurdnio Magnusono institute, juo plačiai naudojama ir jame lankosi ne tik mokytojai ir mokiniai.

Dėkojame už pokalbį.

Kalbėjosi RITA URNĖŽIŪTĖ

Nuo antiskiepininko iki vėtros: Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų naujienos

Sausio 21 d. portale *Alfa.lt* prasidėjo balsavimas dėl 2019–ųjų Metų žodžio ir Metų posakio. Jis truks iki vasario 20 d. Daug svarsčiusi ir tarusis, Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų komisija sudarė tokius kandidatų dešimtukus (pateikiama abėcėlės tvarka).

METŲ ŽODIS

1. *antiskiepininkas* „kas nusistatęs prieš skiepus ir skiepijimą“;
2. *gaisras* – žodis, įvardijantis dažną 2019–ųjų stichinę nelaimę Lietuvoje ir pasaulyje;
3. *gerovė* – Gitano Nausėdos rinkimų kampanijos išpopuliarintas žodis;
4. *kartelė* – žodis, ženklinantis 2019–ųjų diskusijas dėl Seimo narių skaičiaus;
5. *knygomatas* „knygų išdavimo automatas“;
6. *riestanagystė* „savanaudiškumu pagrįstas valstybės apgaudinėjimas“;
7. *ŠimŠimas* „Remigijaus Šimašiaus ir Ingridos Šimonytės rinkėjas“;
8. *thunberginti (tiunberginti)* „vengti naudotis taršiu transportu“;
9. *trinkelizacija* „viešųjų erdvių klojimas trinkelėmis, niveliuojant vietovių išskirtinumą“;
10. *vėtra* – žodis, įgavęs naujų prasmių prasidėjus nesutarimams dėl Generolo Vėtros.

METŲ POSAKIS

1. *Jei pasiūlys, tai paimsim.* – Naujos Seimo frakcijos iniciatorius Vytautas Kamblevičius apie galimybę gauti postų;
2. *Kiekvienos Kūčios bet kuriam leidiniui gali būti paskutinės.* – Poetas Donatas Petrošius apie kultūrinę spaudą;
3. *Liaukimės pliurpti, eikime kurti.* – Klai-pėdos mero Vytauto Grubliausko raginimas Vydūno paminklo atidengimo renginyje;
4. *Mes dzūkai – ne paspirtukai.* – Alytaus meras Nerijus Cesiulis apie žmonių laikyseną gaisro dienomis;
5. *Negalima žadinti tautos, jei ji taip nori miego.* – Filosofas Arūnas Sverdiolas apie Lietuvos visuomenę;
6. *Nereikėtų liepą kirsti liepų.* – Šiaulių savivaldybės administracijos direktorius Antanas Bartulis apie medžių kirtimą;
7. *Neteisėta, bet įteisinta.* – Geologas Vytautas Narbutas apie statybų tendencijas Vilniuje;
8. *Tėvynės labui.* – Sauliaus Skvernelio paraiška registruoti statutinį šūkį kaip prekės ženklą;
9. *Visa Lietuva yra stebėtojų taryba.* – Politikos filosofas Alvydas Jokubaitis apie Lietuvos politikus;
10. *Visus tris rinkimus.* – Valdančiosios partijos vadovo Ramūno Karbauskio atsakymas į klausimą, kiek rinkimų 2019–aisiais laimėta.

Daugiau informacijos apie balsavimui pateiktus kandidatus galima rasti Metų žodžio paskyroje socialiniame tinkle „Facebook“, o naujažodžiai *antiskiepininkas*, *knygomatas*, *riestanagystė*, *trinkelizacija* išsamiai aprašyti ir Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne (*naujazodziai.lki.lt*). Į rinkimų dešimtukus pakliuvę kandidatai pristatomi ir portale *Alfa.lt* – kasdien po vieną.

Metų žodžio ir Metų posakio rinkimai Lietuvoje vyksta jau trečią kartą. Pirmą kartą buvo renkami 2017-ųjų Metų žodis ir Metų posakis. Tada balsuota portale *Izinius.lt*. Pirmuosiuose rinkimuose visuomenė išrinko žodį *švaistuomenė* „ką nors švaistanti bendruomenė“ ir posakį *laikaisi kaip Gedimino kalnas*, komisija taip pat balsavo už šį posakį ir už žodį *nuošliauža*. 2018-ųjų Metų žodžio rinkimuose visuomenė daugiausia balsų atidavė žodžiui *veryganas* „gyvenantis pagal Aurelijaus Verygos dėsnius“, komisija – žodžiui *šimtmetis*. Visuomenės balsavime po nemenkos intrigos 2018-ųjų Metų posakiu tapo popiežiaus Pranciškaus linkėjimas *Viešpatie, te Lietuva būna vilties švyturiu*, o komisija nubalsavo už tais metais įvairiomis aplinkybėmis dažnai kartotą posakį *vaikų teises iškviesiu*.

Kandidatai dalyvauti 2019-ųjų Metų žodžio ir Metų posakio rinkimuose buvo siūlomi iki 2020 m. sausio 1 d. Iš viso el. paštu ir socialiniame tinkle „Facebook“ pasiūlyti 44 žodžiai ir 20 posakių. Tarp jų buvo ir žodžių, atspindinčių įvairias praėjusių metų politinio gyvenimo aktualijas (*užingridas* „Ingridos Šimonytės rinkėjas“, *pranckiada* „ilgai užtrukęs mėginimas atstatyti Seimo pirmininką Viktorą Pranckietį“, *jerunda* – Valdemaro Tomaševskio atsakas į priekaištus susisiekimo ministrui Jaroslavui Narkevičiui), ir įvairioms gyvenimo realijoms pavadinti susikurtų naujadarų (*vadovėlizacija* „literatūros mokymosi būdas, kai ištiso kūrinio skaitymą atstoja vadovėlis ir kūrinių ištraukos“, *šiuolaikinistas* „šiuolaikinių dalykų šalininkas“, *Betoniškės* „išbetonuota buvusi Zapųškio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios žalioji aplinka – vietoj pievelės“). Dauguma posakių, kaip matyti ir iš galutinio sąrašo, atkeliavo iš politikų ir kitų viešųjų asmenų kalbų.

Į balsavimo dešimtukus pakliuvo žodžiai ir posakiai, gavę po 3 ir daugiau komisijos narių balsų.

2019-ųjų Metų žodžio ir Metų posakio rinkimus organizuoja Lietuvių kalbos draugija (LKD), Lietuvių kalbos institutas (LKI) ir portalas *Alfa.lt*. Šiais metais atnaujinta rinkimų komisija. Dabar joje dirba 8 nariai: doktorantė Agnė Aleksaitė (LKI), filologas, redaktorius Virginijus Gasiliūnas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), vertėjas ir literatūros kritikas Laimantas Jonušys, portalo *Alfa.lt* vyr. redaktorius Ovidijus Lukošius, LKD valdybos pirmininkės pavaduotojas prof. Bonifacas Stundžia, portalo *Iq.lt* vyr. redaktoriaus pavaduotojas Ramūnas Terleckas, LKD valdybos sekretorė Rita Urnėžiūtė, LKD garbės narys prof. Kazimieras Župerka.

Kaip jau įprasta, Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų rezultatai bus paskelbti vasario 21 d., Tarptautinę gimtosios kalbos dieną. Tad susipažinkime su kandidatais ir balsuokime.

RITA URNĖŽIŪTĖ

Valstybinė lietuvių kalbos komisija

Protokolinis nutarimas dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos
2008 m. spalio 2 d. protokolinio nutarimo
Nr. PN-6 „Dėl valstybių gyventojų pavadinimų“ pakeitimo
2019 m. gruodžio 19 d. Nr. PN-9
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija nutaria:

Pakeisti Valstybių gyventojų pavadinimų sąrašą, patvirtintą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2008 m. spalio 2 d. protokoliniu nutarimu Nr. PN-6, ir skiltyje „Gyventojų pavadinimai“ įrašyti pavadinimų variantus:

- vietoj pavadinimo „kazāchas, -ė“ įrašyti „kazāchas, -ė, kazachstaniėtis, -ė“;
- vietoj pavadinimo „kirgīzas, -ė“ įrašyti „kirgīzas, -ė, kirgizstaniėtis, -ė“;
- vietoj pavadinimo „tadžīkas, -ė“ įrašyti „tadžīkas, -ė, tadžikistaniėtis, -ė“;
- vietoj pavadinimo „turkmėnas, -ė“ įrašyti „turkmėnas, -ė, turkmėnistaniėtis, -ė“;
- vietoj pavadinimo „uzbėkas, -ė“ įrašyti „uzbėkas, -ė, uzbekistaniėtis, -ė“.

Protokolinis nutarimas
dėl rekomendacijos
„Dėl moterų pavardžių kirčiavimo“

2019 m. gruodžio 19 d. Nr. PN-10 (k-24)
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo normų tradicijas ir realiosios vartosenos polinkius, nutaria:

Patvirtinti rekomendaciją „Dėl moterų pavardžių kirčiavimo“ (pridedama).

Rekomendacija
dėl moterų pavardžių kirčiavimo

1. Moterų pavardės lietuvių kalboje yra išvestinės – padaromos iš vyriškųjų pavardžių su tam tikromis priesagomis arba tik su galūne *-ė*. Moterų pavardžių priesagos *-ytė, -utė* ir *-(i)ūtė* yra visada kirčiuotos, *-(i)uviene* – nekirčiuota, o *-aitė* ir *-ienė* būna ir kirčiuotos, ir nekirčiuotos. Priesagos kirčio negavusi moters pavardė kirčiuojama pagal 1-ąją kirčiuotę, išlaikant pamatinės vyriškosios pavardės kirčio vietą ir priegaidę, o priesaga pasirenkama pagal vyriškąją pavarde.

2. Visada yra kirčiuojamos pavardžių priesagos **-ytė**, **-utė** ir **-(i)ūtė**.
 - 2.1. Tvirtapradę priesagą **-ýtė** ir 1-ąją kirčiuotę gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių su vienaskaitos vardininko galūnėmis *-is*, *-ys*, *-ė*, *-ia* ir *-a* po joto, pvz.: *Antanaitýtė* (iš *Antanaitis*), *Briedýtė* (iš *Briedis*), *Janonýtė* (iš *Janonis*), *Kairýtė* (iš *Kairys*), *Gervýtė* (iš *Gervė*), *Drulýtė* (iš *Drulia*), *Sajýtė* (iš *Saja*), *Skujýtė* (iš *Skuja*).
 - 2.2. Priesagą **-utė** ir 2-ąją kirčiuotę gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių su galūne *-us*, pvz.: *Butkùtė* (iš *Butkus*), *Poškùtė* (iš *Poškus*), *Vaitiekùtė* (iš *Vaitiekus*).
 - 2.3. Tiek tvirtagalę priesagą **-(i)ūtė** ir 2-ąją kirčiuotę, tiek tvirtapradę **-(i)ūtė** ir 1-ąją kirčiuotę gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių su galūne *-ius* ir *-us* po joto, pvz.: *Miliūtė 2* ir *Miliūtė 1* (iš *Milius*), *Baldžiūtė 2* ir *Baldžiūtė 1* (iš *Baldžius*), *Sinkevičiūtė 2* ir *Sinkevičiūtė 1* (iš *Sinkevičius*); *Zujūtė 2* ir *Zujūtė 1* (iš *Zujus*), *Audiejūtė 2* ir *Audiejūtė 1* (iš *Audiejus*), *Gudovijūtė 2* ir *Gudovijūtė 1* (iš *Gudovijus*).
3. Priesaga **-aitė** būna nekirčiuota arba kirčiuota tvirtapradė, abiem atvejais kirčiuotė yra 1-oji:
 - 3.1. Nekirčiuotą priesagą **-aitė** gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių, kurios turi tvirtaprades priesagas *-ėnas*, *-ėnas*, *-(i)ūnas*, pvz.: *Šimėnaitė* (iš *Šimėnas*), *Savukėnaitė* (iš *Savukėnas*), *Baltrūnaitė* (iš *Baltrūnas*), *Karaliūnaitė* (iš *Karaliūnas*).
 - 3.2. Kirčiuotą tvirtapradę priesagą **-aitė** gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių su galūnėmis *-a* ir *-as* (išskyrus 3.1 punkto atvejus), pvz.: *Kaupaitė* (iš *Kaupas*), *Šernaitė* (iš *Šernas*), *Jomantaitė* (iš *Jomantas*), *Katinaitė* (iš *Katinas*), *Paulauskaitė* (iš *Paulauskas*), *Kaminskaitė* (iš *Kaminskas*), *Galvonaitė* (iš *Galvėnas*), *Aleknaitė* (iš *Alekna*), *Rimšaitė* (iš *Rimša*).
4. Moterų pavardės su artimomis priesagomis **-ienė** ir **-(i)uvenė** kirčiuojamos nevienodai, tačiau visais atvejais 1-ąją kirčiuote.
 - 4.1. Kirčiuotą tvirtapradę priesagą **-ienė** gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių:
 - 4.1.1. su kirčiuotomis vienaskaitos vardininko galūnėmis *-à*, *-ys*, *-ė*, pvz.: *Aleknienė* (iš *Aleknà*), *Būgienė* (iš *Būgà*), *Balsienė* (iš *Balsys*), *Šepetienė* (iš *Šepetyš*), *Vėgėlienė* (iš *Vėgėlė*);
 - 4.1.2. su trumpu arba tvirtagaliu vienaskaitos vardininko priešpaskutiniu skiemeniu (išskyrus pavardes, padarytas iš dviskiemenių vyriškųjų pavardžių su vienaskaitos vardininko galūne *-(i)us*, žr. 4.4 punktą), pvz.: *Jakulienė* (iš *Jakūlis*), *Kubilienė* (iš *Kubilius*), *Šimienė* (iš *Šimas*), *Pakalniškienė* (iš *Pakalniškis*), *Pumputienė* (iš *Pumpūtis*), *Karvelienė* (iš *Karvėlis*), *Ramonienė* (iš *Ramėnas*), *Kareckienė* (iš *Karėckas*), *Bikulčienė* (iš *Bikulčius*).
 - 4.2. Nekirčiuotą priesagą **-ienė** gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių, kurios turi:
 - 4.2.1. kirčiuotas tvirtaprades priesagas *-aitis*, *-(i)auskas*, *-ėnas*, *-ėnas*, *-ėniskas*, *-(i)ónis*, *-(i)ūnas*, pvz.: *Antanaitienė* (iš *Antanaitis*), *Paulauskienė* (iš *Paulauskas*), *Šimėnienė* (iš *Šimėnas*), *Savukėnienė* (iš *Savukėnas*), *Kaminskienė* (iš *Kaminskas*), *Janónienė* (iš *Janónis*), *Baltrūnienė* (iš *Baltrūnas*), *Karaliūnienė* (iš *Karaliūnas*);
 - 4.2.2. kirčiuotas priesagas *-avičius*, *-ėvičius*, pvz.: *Petravičienė* (iš *Petravičius*), *Marcinkėvičienė* (iš *Marcinkėvičius*).

- 4.3. Tiek nekirčiuotą, tiek kirčiuotą tvirtapradę priesagą *-ienė* gauna pavardės, padarytos iš vyriškųjų pavardžių, kurių vienaskaitos vardininkas turi:
- 4.3.1. kirčiuotą tvirtapradį antrąjį nuo galo skiemenį (išskyrus 4.2.1 punkto atvejus), pvz.: *Šėrnienė* ir *Šėrnienė* (iš *Šėrnas*), *Grúodienė* ir *Gruodienė* (iš *Grúodis*), *Kárprienė* ir *Karpienė* (iš *Kárpis*), *Pabėržienė* ir *Paberžienė* (iš *Pabėržis*), *Papėvieienė* ir *Papievieienė* (iš *Papėvis*), *Smilgienė* ir *Smilgienė* (iš *Smilga*), *Gáulienė* ir *Gaulienė* (iš *Gáulia* ar *Gáulė*), *Gėrvienė* ir *Gervienė* (iš *Gėrvė*); *Nausėdienė* ir *Nausėdienė* (iš *Nausėda*), *Rimgáilienė* ir *Rimgailienė* (iš *Rimgáila*); *Šipáilienė* ir *Šipailienė* (iš *Šipáila*), *Kairiúkštienė* ir *Kairiūkštienė* (iš *Kairiúkštis*); *Kazánskienė* ir *Kazanskienė* (iš *Kazánskis*), *Vladárskienė* ir *Vladarskienė* (iš *Vladárskis*), *Dobrovòlskienė* ir *Dobrovòlskienė* (iš *Dobrovòlskis*);
- 4.3.2. kirčiuotą trečiąjį ar tolesnį nuo galo skiemenį (išskyrus 4.2.2 punkto atvejus), pvz.: *Vābalienė* ir *Vabalienė* (iš *Vābalas*), *Jómantienė* ir *Jomantienė* (iš *Jómantas*), *Kātinienė* ir *Katinienė* (iš *Kātinas*), *Girininkienė* ir *Girininkienė* (iš *Girininkas*).
- 4.4. Tiek nekirčiuotą priesagą *-(i)uovienė*, tiek kirčiuotą *-ienė* gauna pavardės, padarytos iš dviskiemenių vyriškųjų pavardžių su vienaskaitos vardininko galūne *-(i)us*, pvz.: *Bùtkuovienė* ir *Butkienė* (iš *Bùtkus*), *Mīliuovienė* ir *Milienė* (iš *Mīlius*), *Pōškuvienė* ir *Poškienė* (iš *Pōškus*), *Baldžiuvienė* ir *Baldžienė* (iš *Baldžius*).
5. Moterų pavardės su galūne *-ė* kirčiuojamos pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2009 m. lapkričio 26 d. protokoliniu nutarimu Nr. PN-4 (k-18) patvirtintą rekomendaciją „Dėl šeiminės padėties nerodančių moterų pavardžių su galūne *-ė* kirčiavimo“.

Protokolinis nutarimas
dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2010 m. spalio 28 d.
protokolinio nutarimo Nr. PN-6 „Dėl svetimžodžių atitikmenų sąrašo“ papildymo
2019 m. gruodžio 19 d. Nr. PN-11
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija nutaria:

Papildyti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2010 m. spalio 28 d. protokoliniu nutarimu Nr. PN-6 patvirtintą svetimžodžių atitikmenų sąrašą šiais atitikmenimis:

Autentiška ar lotynizuota forma	Kalba	Siūlomi atitikmenys	Dažnesni nenorminiai vartosenos variantai
agnolotti	it.	anjolōčiai 2	
ajapsandali	gruz. (kartvelų)	adžapsandālis 2	adžabsandalis
baozi	kin. (pinyin)	baòdzis (vns.), baòdziai (dgs.) 2	
biltong	ol.	biltòngas 1	

Autentiška ar lotynizuota forma	Kalba	Siūlomi atitikmenys	Dažnesni nenorminiai vartosenos variantai
brigadeiro	port.	brigadeiras (vns.), brigadeirai (dgs.) 2, braziliškas triūfelis	brigadeiros
bucatini	it.	bukatiniai 2	bukatini
Buddha bowl	angl.	Būdos dubuõ	„burida“
buridda	it.	buridà 2	
caparrones	isp.	kaparõnesas 1	
cappelletti	it.	kapelèčiai 2	kapeleti
casarecce	it.	kazarèčiai 2	
cassoulet	pranc.	kasulė (nkt.)	
ćevap, ćevapčići	serb.	čevāpas 2, čevāpčićis 1	čevapi
chai latte	angl.	čailātė 2, masālos arbatà	chai latė
cholent	hebr.	čòlentas 1	čolntas
cobbler	angl.	kòbleris 1	cobleris, cobler'is
creste	it.	krèsčiai 2, skiauterėlės	
churchkhela	gruz. (kartvelų)	čiurčchelà 2	čiurčela, čiurčhela
churro	isp.	čiurà (vns.), čiūros (dgs.) 2	churos
dukkah	arab.	dukà 2	
fesh-fesh	angl.	fešfėšas 2, smėlio dūlkės	fesh-fesh'as
flat white	angl.	fletvāitas 1	flat vaitas
gochu-jang	kor.	gočiudžāngas 1	
granola	angl.	granolà 2, skrūdinti dribsniai, trāškūs dribsniai	
hygge	dan.	hiūgė 2	
horchata	isp.	orčiatà 2, viksvuõlių pīenas	horčata
yusheng	kin. (pinyin)	jušėngas 2	

Autentiška ar lotynizuota forma	Kalba	Siūlomi atitikmenys	Dažnesni nenorminiai vartosenos variantai
macaron macaroon	pranc. angl.	makarūnas (vns.), makarūnai (dgs.) 2	makarunsas, macaroons'as
mojo	isp.	mòchas 2	
mole	isp.	mòlè 2	
orujo	isp.	orùchas 2	
panzanella	it.	pancanelà 2	panzanela
pastilla	isp.	pastìlija 1	pastilja
peperonata	it.	peperonatà 2	
pinzimonio	it.	pincimònijus 1	
poke	hav.	pòkè 2	
poke bowl	hav.	pòkės dubuõ	
ratatouille	pranc.	ratatùjis 2	
ribollita	it.	ribolità 2	
risoni	it.	rizòniai 2	
sate	ind.	sātè 2, indonezietiškas šašlykas	
sluszc	angl.	slāšas 2, snieginė gaivà	
sofrito	isp.	sofrítas 2	sofrito (nkt.)
spring roll	angl.	springròlas (vns.), springròlai (dgs.) 2	spring rolls'as
stracchino	it.	strakìnas 2	
tartare	pranc.	tartāras 2	tartar
wabi sabi	jap.	vabisābis 2	Vabi-sabi, Vabi Sabi

Sutrumpinimai

angl. – anglų kalba

arab. – arabų kalba

dan. – danų kalba

dgs. – daugiskaita

gruz. – gruzinų (kartvelų)
kalba

hav. – havajiečių kalba

hebr. – hebrajų kalba

ind. – indoneziečių kalba

it. – italų kalba

isp. – ispanų kalba

kin. – kinų kalba

kor. – korėjiečių kalba

nkt. – nekaitomas

ol. – olandų kalba

pranc. – prancūzų kalba

vns. – vienskaita

Kronika

Personalijos

2019 m. rugsėjo 20 d. Lietuvių kalbos institute **Ramunė Čičirkaitė** apgynė humanitarinių mokslų srities filologijos krypties mokslų daktaro disertaciją „Vilniaus kalbos fonetinių ypatybių socialinės reikšmės: stigmatizuojamas ilginimas ir santykis su žiniasklaidos kalba“ (vad. Loreta Vaicekauskienė).

Spalio 16 d. Vilniaus universitete **Veronika Girininkaitė** apgynė humanitarinių mokslų srities filologijos krypties mokslų daktaro disertaciją „Kalbų ir kultūrų sąveika keliakalbio asmens idiolekte. Atvejo analizė: Vytauto Civinskio *Dienoraštis*“ (vad. Ala Lichačiova, konsultantė Kristina Rutkovska).

Gruodžio 13 d. Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijoje **Erika Gobekci** apgynė humanitarinių mokslų srities filologijos krypties mokslų daktaro disertaciją „Lingvokultūriniai kalbos etiketo ypatumai rusų, lietuvių ir turkų kalbose (pagrindinės kreipimosi, pasisveikinimo ir atsisveikinimo formulės)“ (vad. Gintautas Kundrotas).

Gruodžio 19 d. Vilniaus universitete **Indrė Makauskaitė** apgynė humanitarinių mokslų srities filologijos krypties mokslų daktaro disertaciją „Lietuvių kalbos laiko adverbialų semantinė struktūra“ (vad. Vytautas Kardelis).

Lietuvos mokslų akademija yra įkūrusi LMA Jaunąją akademiją. Jos nariu gali būti išrinktas mokslininkas, pasiekęs reikšmingų mokslinių tyrimų rezultatų ir ak-

tyviai dirbantis profesinėje srityje, įgijęs daktaro laipsnį ne anksčiau kaip prieš dešimt metų, o rinkimų dieną turintis 40 ar mažiau metų. Kasmet ketverių metų kadencijai išrenkama dešimt narių. Lapkričio 14 d. LMA Jaunosios akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus nariu išrinktas VU Filologijos fakulteto Baltistikos katedros docentas **Vytautas Rinkevičius**.

Lapkričio 19 d. Vilniaus universiteto senato nutarimu profesoriaus emerito vardas suteiktas Filologijos fakulteto profesoriams **Bonifacii Stundžiai** ir **Arūni Sverdiolui**.

Lapkričio 26 d. Lietuvos Respublikos prezidentūroje pagerbti Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos geriausių 2018 m. disertacijų konkurso laureatai. Už vieną iš geriausių humanitarinių ir socialinių mokslų disertacijų apdovanota LKI Geolingvistikos centro mokslininkė **Agnė Čepaitienė**, apgynusi disertaciją „XXI a. pradžios aukštaičių patarnių kaita: gretinamasis geolingvistinis aspektas“ (vad. Danguolė Mikulėnienė) (www.lki.lt).

Su poliglodu **Jurijum Kušniru**, Leipcigo universitete apgynusiu disertaciją iš lietuvių kalbos kirčiavimo, „Kultūros baruose“ kalbėjosi Mindaugas Peleckis („Kalbų mokymosi sėkmė priklauso nuo paties žmogaus, ne nuo kalbos.“ – 2019 10 20–23).

Rugsėjo 6 d. Kėdąiniuose vertėjui, poetui **Vytui Dekšniui** įteikta Česlovo Milošo premija. Laureatui ji skirta už Andžėjaus Franašeko (Andrzej Franaszek) knygos

„Miłoszas. Biografija“ („Apostrofa“, 2015) vertimą iš lenkų kalbos (Agnė Grinevičiūtė. Cz. Miłoszas kaip jungiamasis daugiasluoksnis audinys. – www.bernardinai.lt, 2019 10 03).

Spalio 4 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijoje surengtos Vertėjų dienos iškilmės ir įteiktos Šv. Jeronimo premijos. Laureatėmis tapo vertėja iš vokiečių kalbos **Rūta Jonynaitė** ir lietuvių literatūros vertėja į kartvelų (gruzinų) kalbą **Nana Devidzė** (Viktorijos Vitkauskaitės pokalbį su ja žr.: Vertėja N. Devidzė: „Kovoti su žodžiais yra labai įdomu“. – www.alfa.lt, 2019 10 20).

Vertėjų dienos proga „Voruta“ paskelbė Vaivos Rutkauskaitės pokalbį su vertėjais **Viktorija Uzėlaite** ir **Teodoru Četrausku** (Vertėjui reikia ir rašytojo, ir artisto savybių. – www.voruta.lt, 2019 09 27).

Pernai lapkritį išleistas Kristijono Donelaičio „Metų“ vertimas į olandų kalbą. Kūrinį išvertė filologas, indoeuropeistas, šiuo metu dirbantis Lozanos universitete, **Michielis de Vanas (Michiel de Vaan)** (Mindaugas Peleckis. Donelaitis prabilo olandiškai. – Kultūros barai, 2019 12 50–52).

Spalio 31 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijoje VDU profesorius **Alvyduis Butkui** įteikta 2019 metų Baltų premija. Ši apdovanojimą 2017 m. įsteigė Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministerijos, siekdamos pagerbti asmenis, tiriančius, puoselėjančius ir populiarinančius baltų paveldą, stiprinančius Lietu-

vos ir Latvijos bendradarbiavimą. Alvydas Butkus yra vienas žinomiausių Lietuvos latvistų, latvių kalbos, baltų filologijos, lietuvių kalbos istorijos, dialektologijos, etnolingvistikos dėstytojas, lietuvių pravarđžių tyrėjas, daugelio mokslo ir mokslo populiarinamųjų straipsnių autorius. Antrąjį Baltų premijos laureatą iš penkių kandidatų atrinko bendra Lietuvos ir Latvijos ekspertų komisija. Pirmąja Baltų premijos laureate užpėnai tapo Latvijos ir Helsinkio universitetų profesorė, baltistė Laimutė Baluodė (Balode) (www.vdu.lt).

Lapkričio 15 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, XVI pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume, švietimo, mokslo ir sporto ministras Algirdas Monkevičius įteikė ministerijos premijas iš Lietuvos kilusiems užsienio mokslininkams už tarptautinio lygio mokslo laimėjimus ir bendradarbiavimą su Lietuva. Tarp penkių laureatų – lituanistas **Giedrius Subačius** (JAV), vertėja, rašytoja **Dalia Staponkutė** (Kipras), lingvistė **Sandra Petraškaitė-Pabst** (Vokietija).

Lapkričio 19 d. Tarptautinės tolerancijos dienos proga LMA Vrublevskių bibliotekos direktoriui **Sigitui Narbutui** už ilgametę šviečiamąją, mokslinę veiklą įvairiakalbės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijos srityje ir indėlį į tautinių mažumų kultūros išsaugojimą įteiktas Tautinių mažumų departamento Garbės aukso ženklas „Už nuopelnus“.

Gruodžio 10 d. Vilniuje, Valdovų rūmuose, **Punsko Kovo 11-osios bendrojo lavinimo licejui** įteikta Kalbos premija. Nuo 1956-ųjų veikiantis lietuviškas licejus įvertintas už nuosekliai vykdomą sa-

vo misiją – jis puoselėja lietuvių kalbą, rūpinasi bendruomenės tautine tapatybe, ryšių su Lietuva ir užsienyje gyvenančiais lietuviais palaikymu (www.lrt.lt).

Gruodžio 16 d. Kultūros ministerijoje pasveikinti šių metų Bronio Savukyno premijos ir trijų premijų už publicistinius kūrinius laureatai. Kalbininko, vertėjo, žurnalisto, redaktoriaus Bronio Savukyno premija paskirta **Giedrei Kazlauskaitei** už intelektualiąją eseistiką žiniasklaidoje ir įvairiapusę kultūros temų sklaidą leidinyje „Šiaurės Atėnai“. Premijos už publicistinius kūrinius įteiktos Andriui Jakučiūnui, Erikai Drungytei ir Tomai Gudelytei.

Gruodžio 17 d. Vilniaus miesto rotušėje kultūros ministras Mindaugas Kvietkauskas įteikė 2019 metų Kultūros ministerijos premijas įvairiose srityse nusipelnusiems kultūros ir meno darbuotojams, kūrėjams. Martyno Mažvydo premija, skiriama už nuopelnus Lietuvos valstybės kalbai, raštijos istorijai ir knygos menui, apdovanoti **Živilė Nedzinskaitė** ir **Darius Antanavičius**. Premija jiems teko už fundamentalias Krąžių kolegijos istorijos ir veiklos šaltinių publikacijas. Taip pat įteiktos trys premijos už tradicinės kultūros puoselėjimą ir skleidimą. Tarp apdovanotųjų – etnologė, Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja **Grazina Kadzytė**.

2019 metų Nacionalinė Jono Basanavičiaus premija skirta mitologėi ir tautosakininkei, Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus vyriausiajai mokslo darbuotojai **Nijolei Laurinkienei**. Mokslininkė apdovanota už reikšmingus baltų mitologijos ir pasaulėvaizdžio tyrimus, etninės kultūros ir lietuviybės pamatų stiprinimą, visuomenės

švietimą (Danutė Šepetytė. Netiesa, kad J. Basanavičiaus premiją gauti lengviau. – www.respublika.lt, 2020 01 07).

Sausio 17 d. Lietuvos paveikslų galerijoje VU Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos katedros profesorei **Reginai Kozenauskienei** įteikta Algio Kalėdos premija. Premija profesorei paskirta už XIX a. Lietuvos lenkų poetų Jono Čečio (Jan Czczot, 1796–1847) ir Eugenijaus Renės (Eugeniusz Rönne, 1830–1895) kūrybos vertimus iš lenkų kalbos, už profesionalų Jono Čečio poezijos rinkinio „Sodiečio dainos“ parengimą, už daugiakalbio Lietuvos literatūrinio paveldo tyrimus ir sklaidą.

Pėnai sukako 80 metų istorikui, enciklopedininkui, Mažosios Lietuvos kultūrinio paveldo tyrėjui **Algirdui Matulevičiui**. Sukaktuvininkas išleido straipsnių rinkinį „Mažosios Lietuvos ir lietuvininkų fenomenas Europos kultūroje“ (plačiau apie autorių ir jo knygą žr. Vytauto A. Gocento str. www.voruta.lt, 2019 09 04).

Los Andžele veikiančios Šv. Kazimiero lituanistinės mokyklos pastatą papuošė **Mykolo Biržiškos** portretas, kurį menininkė Jolita Vaitkutė sukūrė iš 1 500 lietuviškos abėcėlės raidžių. Mykolas Biržiška šioje mokykloje yra dirbęs istorijos mokytoju (www.lrt.lt).

Pėnai sukako 200 metų nuo kunigo, tautosakininko, žodynininko **Antano Juškos** gimimo. „Artumos“ žurnalo lapkričio mėn. numeryje Vanda Ibińska paskelbė straipsnį „Mažai žinomi mūsų šviesuoliai. Antanas ir Jonas Juškos“ (perspausdinta www.bernardinai.lt, 2019 11 29). Žurnalas „Būdas“ išspausdino Saulės Matulevičienės pokalbį su Veliuonojė esančio Antano ir Jono Juškų

muziejaus kūrėju ir direktoriumi Arūnu Sniečkumi (Apie dainos namus. – 2019 4 1–13).

Sukanka 160 metų, kai gimė karo gydytojas, medicinos tarnybos generolas majoras, lietuvių kultūros veikėjas, žodynininkas **Jonas Spudulis**. Apie jo gyvenimo kelią, profesinę ir kalbinę veiklą portale www.respublika.lt rašė Algirdas Ažubalis (Gydytojas, savo gyvenimą paskyręs lietuviškam žodžiui. – 2019 12 30).

Spalio 26 d. Vilniaus mokytojų namuose Tėvynės pažinimo draugijos nariai paminėjo tautotyro leidinių savanorės redaktorės mokytojos **Leonardos Račkauskienės** 80-ąsias gimimo metines. Redaktorė šios sukakties nesulaukė: mirė 2019 m. vasario 12 d. Lituanistė mokytoja Leonarda (kilusi iš Žėlvos, tad pasirinko slapyvardį Lina Želvytė), pritardama savo vyro istoriko Kazio Račkausko tautotyro veiklai, visą laisvalaikį skyrė šios srities leidinių kalbos redagavimui. Ir tai darė be jokio atlygio, iš pradžių net nebuvo minima jos pavardė. Šis savanoriškas darbas prasidėjo, kai Sąjūdžio metais Kazys Račkauskas ėmė leisti mėnraštį „Gimtinė“ (1989–2009). Jo straipsnius Leonarda ne vien redagavo, bet ir korektūras skaitė. Dėl lėšų stygiaus sustojus „Gimtinei“, pradėtas leisti „Tautotyros metraštis“. Iki 2016 m. išėjo šeši tomai. Pirmuose dviejuose tomuose pirmą kartą paminėta kalbos redaktorė Lina Želvytė. Iš viso jos suredaguoti ne tik minėti tęstiniai leidiniai, bet ir aštuonios knygos, visa tai sudaro per 620 spaudos lankų. (*Antanas Balašaitis*)

Lapkričio 9 d. Jōniškyje įvyko rašytojos, vertėjos, literatūros kritikės **Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės** gimtojo namo ekspozicijos

atidarymas. Jōniškio Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų parapijai priklausantis negyvenamas namas pritaikytas viešai ekspozicijai. Įgyvendinant Žiemgalos–Aukštaičių kultūros draugijos Jōniškio skyriaus projektą „Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės gimtasis namas – vieša ekspozicija“ parapijos pastangomis atnaujintas pastatas, o draugija, bendradarbiaudama su Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės vaikaite skulptore Dalia Palukaitiene, įrengė ekspoziciją. Nuotraukos atspindi svarbiausius Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės gyvenimo momentus, primena žmones, turėjusius įtakos jos gyvenimui ir veiklai: Vincentą Jarulaitį, Juozą Tumą-Vaižgantą, Joną Jablonskį ir kt. Ekspozicijai panaudotos nuotraukos iš Danutės Čiurlionytės-Zubovienės archyvo. Projektą iš dalies rėmė Lietuvos kultūros taryba (Loreta Ripskytė. Garsios kraštietės namo langai pasakoja jos gyvenimą. – www.skrastas.lt, 2019 11 15).

Liepos 17 d. Berlyne mirė lietuvių literatūros vertėja **Irenė Brėving (Irene Brewing)** (g. 1924) (Eglė Wittig-Marcinkevičiūtė. Šviesi siela. In memoriam Irenei Brewing. – Kultūros barai, 2019 9 71–72).

Rugsėjo 2 d. mirė čekų filologas, lietuvių, latvių ir estų literatūros vertėjas ir tyrėjas **Radegastas Parolekas** (g. 1920) (Arnoldas Piročkinas. Čekų profesorius Radegastas Parolekas tarp dviejų datų. – Metai, 2019 12 122–135).

Rugsėjo 29 d. mirė kalbininkas, rusistas ir lituanistas **Kazimieras Musteikis** (g. 1928). Svarbiausi jo veikalai – „Gretinamoji rusų ir lietuvių kalbų morfologija“ (1972, rusų k.), „Funkcinė rusų ir lietuvių kalbų gramatika“ (2 t. 1998–2003) (www.delfi.lt).

Spalio 18 d. mirė rašytojas, enciklopedinis ir grožinės literatūros redaktorius **Vytautas Girdzijauskas** (g. 1930). Vytauto Martinkaus parašytą nekrologą paskelbė „Metai“ (2019 11 158–159).

Lapkričio 5 d. mirė Lietuvos rašytojų sąjungos narys, literatūrologas **Vitas Areška** (g. 1927) (Viktorija Daujotytė. „Kitoks“ – žodis profesoriaus Vito Areškos atminimui. – www.flf.vu.lt).

Gruodžio 18 d. mirė filosofas, filosofinių tekstų vertėjas, eseistas **Arvydas Šliogeris** (g. 1944). „Filosofas reikšėsi kaip lietuviybės ir lietuvių kalbos visuomeninio statuso gynėjas, o kartu tai, kas vertingiausia dvasinėje europinės filosofijos tradicijoje, siekė įšaknyti lietuviškojo mąstymo dirvoje, lietuvindamas – versdamas į lietuvių kalbą ir lietuviškai interpretuodamas – pamatinius Vakarų filosofijos tekstus. A. Šliogeris savo tekstais ir gyvenimo pavyzdžiu parodė, kaip turėtume teisingai suvokti lietuviškumo ir europietiško savybių lietuviškosios ir europinės mūsų tapatybės dėmenis filosofas regėjo ne kaip prieštaraujančius vienas kitam, o kaip tarpusavyje harmoningai derančius, organiškai susilydančius, peraugančius vienas į kitą ir sustiprinančius vienas kitą... Šliogeris – šiuolaikinės filosofinės lietuvių kalbos kūrėjas. Jo darbuose lietuvių kalba iškyla ne tik kaip virtuoziškos filosofinio mąstymo raiškos įrankis, bet ir kaip pats buvimo pasaulyje ir jo apmąstymo būdas“ (Naglis Kardelis. Drąsaus ir garbingo mąstymo riteris: In memoriam Arvydui Šliogerui. – www.lrt.lt, 2019 12 18). Viktorijos Daujotytės atsisveikinimo žodį paskelbė www.bernardinai.lt (Arvydui Šliogerui – post scriptum. – 2019 12 31).

Valstybinė kalba

2019 m. lapkričio 7 d. VLKK priėmė nutarimą Nr. N-8 (178) „Dėl lietuvių kalbos skyrybos taisyklių“ (pakoreguotas 2019 m. gruodžio 19 d. nutarimu Nr. N-10 (180)). VLKK svetainėje paskelbtame Lietuvių kalbos skyrybos taisyklių komentare vienas iš pagrindinių šių taisyklių rengėjų Klaipėdos universiteto profesorius Albinas Drukteinis priminė, kad nuo 2006 m. skyrybos taisyklės veikė pagal du VLKK nutarimus – privalomosios skyrybos ir pasirenkamosios skyrybos. Pasak komentaro autoriaus, „tai šiek tiek nenatūraliai skaidė skirtingus kokio nors vieno sintaksinio reiškinio skyrimo atvejus ir visumos vienoje vietoje nebuvo galima matyti. Bet kartu skirtingas skyrimo tipas padėjo vertintojams atriboti aiškias raštingumo klaidas nuo klaidomis nelaikomų, kad ir ne visada sėkmingų teksto raiškos atžvilgiu skyrimo atvejų.“

Naujame nutarime taisyklės vėl suvienytos sintaksinių reiškinų ar ryšių pagrindu, bet privalomojo ir pasirenkamojo skyrimo punktai yra atskiri, manant, kad vertintojai jau priprato prie taisyklių skirtybių, o teksto autoriams pasirinkti skyrybą bus lengviau matant vienoje vietoje visus tam tikro sintaksinio vieneto skyrimo atvejus. „Apžvelgus svarbiausius skyrybos taisyklių pakeitimus ir papildymus, pranešama, kad kartu su atnaujintomis taisyklėmis buvo rengiamas specialus platesnis leidinys, kuriame šios taisyklės komentuojamos, pateikiama retesnių skyrimo variantų. „Nutarimas ir leidinys turėtų papildyti vienas kitą, padėti lengviau suprasti glaustokas taisyklių formuluotes.“

Spalio mėn. VLKK kalbos konsultantai VĮ Registrų centrui suteikė 2 186 konsultacijas dėl įmonių pavadinimų. 1 338 pavadinimai, arba 62 proc., atitiko bendrinės kalbos normas. Lapkričio mėn. suteiktos 1 843 konsultacijos dėl įmonių pavadinimų. 1 123 pavadinimai (61 proc.) įvertinti kaip atitinkantys bendrinės lietuvių kalbos normas, 720 (39 proc.) – kaip neatitinkantys. Gruodžio mėn. suteiktos 1 897 konsultacijos dėl juridinių asmenų pavadinimų. Bendrinės kalbos normas atitiko 1 019 pavadinimai, arba 54 proc. Tarp neigiamai įvertintų pavadinimų nelietuviški pavadinimai spalio mėn. sudarė 9 proc. (203 nelietuviški pavadinimai), lapkritį – 10 proc. (185), gruodį – 9 proc. (169).

Dažniausios klaidos – simbolių pavadinimų neskyrimas ir tiesioginių pavadinimų išskyrimas kabutėmis, pavadinimų rašymas didžiosiomis raidėmis (pagal rašybos taisyklės didžiąja raide pradedamas tik pirmas pavadinimo žodis ir į jį įeinantys tikriniai žodžiai). Pasitaikė pavadinimų, kuriuose buvo vartojama nenorminė leksika, pavartotos ne lietuvių abėcėlės raidės, nebūdingi lietuvių kalbai raidžių deriniai, palikta rašybos, skyrybos klaidų. Viena iš dažniausių rašybos klaidų – kaip atskiras žodis vartojamas tarptautinis dėmuo *auto-*, *stereo-*, *video-*, *agro-*, *eko-*, *bio-*, *trans-* ir pan. „Auto pasiūlymas“ (turi būti „Autopasiūlymas“), „Bio labas“ (turi būti „Biolabas“), „Video magija“ (turi būti „Videomagija“) ir pan.

Didelę teigiamai įvertintų simbolių pavadinimų dalį sudarė iš bendrinių žodžių sudaryti junginiai, pavyzdžiui: „Duok smėlio“, „Inovacijų pasaulis“, „Matau viską“, „Septinta kalva“, „Miesto uodegos“, „Butas yra, buto nėra“,

„Santehnikas čia“, „Skaitmeninė rašalinė“, „Paprastoji padėtis“, „Kita koja“, „Net pandos pavydi“, „Bebro malkos“, „Viskas įskaičiuota“, „Kitaip tariant“, „Tyras oras“, „Dukart“, „Pilna valtis“, „Prie balos“.

Nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojo 2018 m. liepos 25 d. pakeisti Juridinių asmenų registro nuostatai ir pagal juos registruojant juridinių asmenų pavadinimus nebereikia gauti VLKK vertinimo (Jonas Udris. Lietuvos verslas – ir vėl pasaulio verslas. – *www.delfi.lt*, 2019 12 31). Tačiau lieka galioti VLKK 2004 m. vasario 2 d. nutarimas Nr. N-2(91) „Dėl įmonių, įstaigų ir organizacijų simbolių pavadinimų darymo taisyklių patvirtinimo“. Kalbos inspekcijos teigimu, per pirmas 2020 m. savaites kasdien įregistruojama po keliolika pavadinimų, neatitinkančių Civilinio kodekso nuostatų ir įmonių, įstaigų ir organizacijų simbolių pavadinimų darymo taisyklių. Kalbos inspekcija, vykdydama teisės aktų reikalavimus, privalės nurodyti, kad naujų įmonių vadovai ištaisyti pažeidimus ir pakeistų pavadinimus. Verslui tai sukels daug sunkumų. Teigdama, kad įsigaliojusi nauja juridinių asmenų pavadinimų registravimo tvarka žlugdo verslą, Kalbos inspekcija atšaukė savo parašą Deklaracijoje dėl pirmųjų verslo metų (Kalbos inspekcija: verslui kils daug sunkumų dėl netinkamai pavadintų įmonių. – *www.delfi.lt*, 2020 01 17).

Kalbos inspekcija pažadėjo siekti, kad teisės aktuose būtų apibrėžta, jog pavėžėjimo paslaugas teikiantys asmenys turi mokėti lietuvių kalbą (Įstatymų spragos palankios užsieniečiams: dirba pavėžėjais nemokėdami lietuvių kalbos. – *www.lrt.lt*, 2020 01 09).

Krepšininko Darjušo Lavrinovičiaus šeima kreipėsi į teismą dėl to, kad jai nebuvo leista registruoti dukrai išrinkto vardo Leyla su „y“ dvibalsyje, nes užrašomas jis neatitinka lietuvių kalbos taisyklių. Vilniaus miesto apylinkės teismas priėmė nutarimą tokį vardą leisti registruoti. Teisingumo ministerija spalio pabaigoje naujienų portale „Delfi“ inicijavo diskusiją su visuomene, siekdamą aptarti vardų rašybą ir dėl jos taisyklių kylančias problemas. Civilinės metrikacijos įstaigos, priimdamos tėvų prašymus dėl vardų vaikams davimo, vadovaujasi Civiliniu kodeksu, įstatymais, reglamentuojančiais lietuvių kalbos, kaip valstybinės, statusą, teisingumo ministro patvirtintomis taisyklėmis. Įstatymo, apibrėžiančio vardų suteikimą ir rašymą, nėra. Kalbininkė Irena Smetonienė atkreipė dėmesį, kad šiuo atveju ginama tik viena vertybė – laisvė rašyti, kaip nori, nepaisant kitos vertybės – kalbos. Padėtis būtų kitokia, jei Lietuvoje būtų priimtas vardų įstatymas. (Jurgita Jačėnaitė. Prof. I. Smetonienė: kalba yra tokia pat konstitucinė vertybė, kaip ir laisvė. – *www.bernardinai.lt*, 2019 11 07).

2019 m. gruodžio 6 d. Teisingumo ministerija surengė diskusiją vardų rašymo klausimais: kodėl įstatymas draudžia civilinės būklės aktuose rašyti lietuvių kalbos taisyklių neatitinkančius vardus, bet tokių pageidavimų yra patenkinta teisme. Teisingumo ministro Elvino Jankevičiaus teigimu, tokia padėtis, kai Lietuvos Respublikoje skirtingoms asmenų grupėms galioja nevienodos vardų rašymo taisyklės, nėra gera, nes gali būti pažeistas Konstitucijoje įtvirtintas lygiateisiškumo principas. Šias problemas būtų galima išspręsti kreipiantis į Konstitucinį Teismą (Ignas Jačasuskas. Teisin-

gumo ministerija kreipėsi į KT dėl nelietuviškų vardų rašybos dokumentuose. – BNS, *www.delfi.lt*, 2019 12 06).

VLKK Bendrojo skyriaus vyr. specialistės Aistės Pangonytės komentaruose VLKK svetainėje „Kaip rašyti vardą: Leila ar Leyla?“ (2019 10 07), „Ar laisvė yra Leyla?“ (2019 12 11) paaikškinta, kad šis vardas, atėjęs iš Artimųjų Rytų, lietuviškai užrašomas dvejopai – Leila arba Laila. Laikantis Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo, įrašai turi būti rašomi lietuvių kalba, o joje raidžių junginių *ey* ar *ay* nėra. Specialistė pabrėžė, kad keblumų kelia būtent nekalbiniai registracijos aspektai, t. y. kokios sąlygos sudaro ar galėtų sudaryti išimtis, kad reikalavimo „įrašyti lietuvių kalba“ galėtų būti nepaisoma. O nuostata asmenvardžius rašyti lietuvių kalba pagrindinė yra todėl, kad tai oficialioji valstybės kalba, įtvirtinta Konstitucijoje.

„Kauno diena“ aprašė, kokių nesusipratimų patyrė iš Belgijos į Lietuvą vykusi šeima, kurios vaikų vardai belgiškuose gimimo liudijimuose buvo be lietuviškų galūnių, o Lietuvoje šie vardai buvo įtraukti į apskaitą su lietuviškais galūnėmis (Asta Aleksėjūnaitė. Šeimos kelionė į Lietuvą virto košmaru: kalti vaikų vardai. – *kauno.diena.lt*, 2020 01 14).

Pernai tėvai naujagimius dažniausiai pavadindavo Mato ir Sofijos vardais. Antroje vietoje liko Lukas ir Lėja (Populiariausi vaikų vardai 2019-aisiais: mergaitės vardas tapo staigmena. – *lrytas.lt*, 2020 01 02). Populiariausi pastarojo dešimtmečio naujagimių vardai – Matas ir Emilija. Nuo 2010 m. Lietuvoje Mato vardas suteiktas daugiau kaip 4,6 tūkst. berniukų, o Emi-

lijos vardu pavadinta daugiau kaip 4,1 tūkst. mergaičių. Šie du vardai ne tik gerokai aplenkė antroje vietoje pagal populiarumą atsidūrusius Luko ir Gabijos vardus (Ignas Jačasuskas. Populiariausi pastarojo dešimtmečio naujagimių vardai Lietuvoje. – BNS, *www.delfi.lt*, 2019 12 19).

Gyventojų registro duomenimis, populiariausios Lietuvos pavardės yra Kazlauskai, Petrauskai ir Jankauskai (*www.lrt.lt*, 2019 09 26).

Spalį įsiteisėjo Stokholme gyvenančiai alytiškei Eglei Arlauskaitėi palankus Alytaūs apylinkės teismo Alytaūs rūmų sprendimas, kuriuo Alytaūs miesto savivaldybės administracijos Civilinės metrikacijos skyrius įpareigotas išduoti santuokos sudarymo įrašą su pavarde „Arlauskaitė-Wigstrand“ (Alma Mosteikaitė. Teismą dėl W raidės pavardėje po santuokos laimėjusi Eglė Arlauskaitė: „Mano teisė turėti originalią vyro pavardę“. – *www.alytausnaujienos*, 2019 10 16).

Europos Komisijos teisingumo ir vartotojų reikalų generalinė direktorė Tiina Astola paragino Lietuvos institucijas „pripažinti judžių ES piliečių asmenvardžius“ (Vaidotas Beniušis. Briuselis spaudžia Lietuvą dėl nelietuviškų pavardžių rašybos ribojimo. – *diena.lt*, 2019 12 23).

Aistės Pangonytės parengtame komentare VLKK svetainėje priminta, kad ES piliečių, kaip ir visų kitų užsienio valstybių piliečių, asmenvardžiai Lietuvoje yra pripažįstami. Originalių kitų kalbų asmenvardžių vartojimo dalykinio stiliaus tekstuose principas įtvirtintas lietuvių kalbos rašybos ir skrybos nuostatų, patvirtintų VLKK 1997 m. birželio 19 d. nutarimu nr. 60, 3,2 punkte.

Priimta rekomendacija dėl autentiškų asmenvardžių gramatinimo (patvirtinta 2016 m. gegužės 26 d. protokoliniu nutarimu nr. PN-3). VLKK ne kartą yra teigusi, kad su užsieniečiais santuoką sudarančių ir jų pavardės paimančių Lietuvos Respublikos piliečių, taip pat tokių sutuoktinių vaikų pavardės galėtų būti rašomos originaliais lotyniškais rašmenimis, dokumento šaltiniu laikant užsieniečio asmens dokumentą. Tokios išimties negali pakeisti pagrindinės nuostatos rašyti Lietuvos Respublikos piliečių asmenvardžius lietuviškai.

Klaipėdos miesto Žymių žmonių, istorinių datų, įvykių įamžinimo ir gatvių pavadinimų suteikimo komisija nesutiko su VLKK rekomendacija ežerą, esantį šalia Liepojos gatvės, pavadinti Žvejonės vardu (Martynas Vainorius. Kilo į kovą už Svijanę. – *www.atviraklaipeda.lt*, 2019 10 24).

Mažosios Lietuvos vietovardžių vokietinimą ir rusinimą priminė Vytautas Šilas (Kalba Karaliaučiaus krašto žemės vardai. – *www.aidas.lt*, 2019 10 26).

Panevėžio krašto „Sekundė“ atkreipė dėmesį į Lietuvos kaimus, turinčius vienodus vardus (Kaimai dvyniai: kasdienės kurioziškos situacijos, kurių liudininkais tampa vienodai pavadintų kaimų gyvenytojai. – *www.delfi.lt*, 2019 10 01).

Vietovardžių metais vienų Vilniaus kapinių informacinė lentelė skelbė, kad tai esančios „Didžiųjų Pupojų kapinės“. Kapinių šeimininkai pažadėjo užsakyti naują lentelę (*www.15min.lt*, 2019 11 14).

Registrų centro ir Lietuvos nacionalinio transliuotojo organizuotuose vietovardžių rinkimuose gražiausiu jau išnykusiu vietovardžiu

išrinktas Žemuogynė (viensėdis, buvęs Biržų r.), o iš egzistuojančių – Pelėdnagai (kaimas Kėdainių r.) (Vietovardžių metus palydint: išrinkti gražiausi ir atrasti išnykę. – *www.lrt.lt*, 2019 12 18).

Apie lietuvių kalbos žodynus ir apie realiosios vartosenos santykį su leksikografija portalui *15min.lt* pasakojo leksikologė, VLKK narė Vilma Zubaitienė (Ugnius Antanavičius. Didžioji mūsų kalbos paslaptis: ar žinai, kiek lietuvių kalboje yra žodžių? – 2019 10 01).

VLKK pirmininkas Audrys Antanaitis portale „Mano kraštas“ atsakė į žurnalistės klausimus apie lietuvių kalbą valstybės gyvenime, motyvaciją mokytis lietuvių kalbos ir jos prestižą (Genovaitė Paulikaitė (kalb.). Audrys Antanaitis: globalumas – tai vaikiškos provincialumo ligos apraiškos naujajame pasaulyje. – 2019 11 12).

Danguolė Mikulėnienė, su kolegu grupe tirianti Pakaunės tarmes, teigia, kad tarpukariu aplink Kauną, kaip laikinąją Lietuvos sostinę, formavosi bendrinės kalbos standarto zona (Kauno rajonas – lietuvių bendrinės kalbos lopšys. – *www.alkas.lt*, 2019 12 17).

Projekto LIEPA kūrėjai Audrius Valotka ir Gediminas Navickas pasakojo, kaip kùriamos lietuvių šnekos atpažinimo technologijos ir ką šioje srityje dar reikia nuveikti (Adomas Rutkauskas. Paaiškino, kodėl iki šiol kompiuteriai nešneka lietuviškai – atskleidė, kada tai pasikeis. – *www.lrytas.lt*, 2019 11 04).

Tęsdamas interneto vardų su savitosiomis lietuvių kalbos raidėmis populiarinimą, KTU Interneto paslaugų centras DOMREG.LT sukūrė gražiausio lietuviško interne-

to vardo konkursui skirtą interneto svetainę *www.grazus-vardas.lt*. Lankytojai čia gali pasitikrinti, ar norimas užregistruoti .lt srities domeno vardas yra laisvas.

Bendrovė „Tilde IT“ kuria šnekos atpažinimo ir jos sintezės programėlę, galinčią žodžiu pateiktą informaciją per kelias sekundes paversti tekstu. Jos paskirtis – paversti žmogaus šneką į tekstą iš anksčiau įrašyto garso failo arba gyvai kalbant realiu laiku, o balso sintezatorius galės užrašytą tekstą įgarsinti (Inovatyvi šnekos atpažinimo technologija tarnaus visuomenei ir verslui. – *www.vz.lt*, 2019 12 13).

Konferencijos, renginiai

Lapkričio 13 d. Seimo Kultūros komitetas ir Etninės kultūros globos taryba (EKG) surengė konferenciją „**Žemė prašo nepamiršti vardų**“, skirtą Vietovardžių metams. Pranešimus skaitė Seimo narys Stasys Tumėnas („Vietovardžių metų patirtys: darbai ir iššūkiai“), Filomena Kavoliūtė („Žemė prašo nepamiršti vardų. Mūsų mirusių kaimų knyga“), EKG pirmininkė Dalia Urbanavičienė („Vietovardžių išsaugojimo gairių projekto pristatymas“), Kuššių nerijės nacionalinio parko direktorė Aušra Feser („Ar susigrąžinsime senuosius Kuššių nerijės vietovardžius?“), LKI Baltų kalbų ir vardo tyrimų centro mokslininkas Laimutis Bilkis („Svarbiausi vietovardžių išsaugojimo ir sklaidos darbai“).

Po konferencijos bus toliau rengiamas Vietovardžių išsaugojimo gairių projektas ir pildoma paraiška Lietuvos nacionaliniam kultūros centrui dėl vietovardžių įtraukimo į Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą (*www.lki.lt*).

Lapkričio 19 d. VLKK ir LKI surengė diskusijų seminarą „**Palemonas ir kiti lietuviški šriftai: naudojimas ir perspektyvos**“. Seminare dalyvavo „Palemono“ šrifto kūrėjai Vladas Tumasonis, Petras Skirmantas, Mindaugas Strockis, Ona Aleknavičienė, Ovidijus Talijūnas, LKI ir MELC specialistai, seminarą vedė VLKK Informacinių technologijų pakomisės pirmininkas Andrius Utka.

„Palemonas“ – originalus lietuviškas šriftas, skirtas plačiajai visuomenei ir lituanistikos mokslo reikmėms. Šriftas sukurtas 2004 m., keletą kartų atnaujintas, naujausia 3.2 versija paskelbta 2019 m. birželį. Antroje seminaro dalyje kaip tik ir kalbėta apie naujų šio šrifto versijų poreikį ir apie galimybes įtraukti jį į labiausiai naudojamas operacines sistemas (www.vlkk.lt).

Lapkričio 21 d. Teisingumo ministerijoje vyko Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamento ir Teisingumo ministerijos organizuotas profesinis forumas „**Teisės kalba ir terminija**“. Renginyje dalyvavo Lietuvos ir ES institucijų teisininkai, vertėjai, teisininkai lingvistai, kalbos specialistai ir kitų sričių ekspertai. Renginys daugiausia buvo skirtas teisės aktų projektų kokybės klausimams. Pirmojoje dalyje buvo kalbėta apie teisės kalbos ypatybes, teisinius ir lingvistinius aspektus pirminėje ES teisėje, ES teisės aktų vertimo kokybės užtikrinimo sistemą ES Taryboje, ES teisės aktų vertimo problemas, teisės kalbos problemas ES teisės aktų įgyvendinimo etape ir sąvokų išaiškinimus Teisingumo Teismo jurisprudencijoje.

Popietinėje dalyje vienoje grupėje susirinkę teisminių institucijų atstovai aptarė aktualią informaciją, susijusią su procesu dėl prašymo

priimti prejudicinį sprendimą. Kitose diskusijų grupėse kalbėta apie ES institucijų taikomas metodines priemones, padedančias užtikrinti teisės aktų kokybę.

Kalbos inspekcijos svetainėje paskelbtas šiame forume skaitytas ES Tarybos Generalinio sekretoriato Lietuvių kalbos vertimo raštu skyriaus l. e. p. Linos Janušienės pranešimas „ES teisės aktų vertimo kokybės užtikrinimo sistema ES Taryboje“.

Lapkričio 20–21 d. Klaipėdos universitete ir Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarijoje vyko 5-oji tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „**Tradicijos ir modernybės sąveika**“, skirta Žemaitijos vardo paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose 800-osioms metinėms ir Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarijos atkūrimo 30-mečiui.

Pranešimuose nagrinėti lingvistiniai, literatūriniai, etnokultūriniai, istoriniai, meniniai, religiniai Žemaitijos savitumai, jų kaita. Diskutuota apie tradicijos ir modernybės įtaką jaunajai kartai, ieškant krikščioniškojo dvasingumo, demokratijos, laisvės sampratos.

Simona Vyniautaitė konferencijoje skaitė pranešimą „Žemaičių regiolekto formavimasis: Plungės geolekto vaidmuo“, Dalia Pakalniškienė – „Apie senosios žemaitiškos rašytijos veiksmažodžius“. Dalia Kiseliūnaitė nagrinėjo „žemaitiškų“ asmenvardžių pėdsakus Klaipėdos krašto šiaurinėje dalyje, Raimonda Mikašauskienė – morfologinę intarpinių ir *sta-* kamieno veiksmažodžių esamojo laiko struktūrą XVI–XIX a. žemaičių raštuose. Bendro Jūratės Lubienės ir Dalios Pakalniškienės pranešimo tema buvo „Į ką panašios žmogaus kūno dalys žemaičiams“. Asta Bal-

čiūnienė apžvelgė žydų nacionalinio charakterio etnostereotipus šiaurės žemaičių patarmės pasaulėvaizdyje. Žydrūnė Šalaviejūtė kalbėjo apie žemaičių vabzdžių pavadinimus ir jų motyvaciją, Arina Ivanickaja – apie skolinius iš žemaičių tarmių kuršininkų tautosakos tekstuose.

Gruodžio 6 d. Seime vykusioje konferencijoje „**Lietuvybė viešajame gyvenime**“ aptarta lietuviybės istorinė sklaida ir lietuvių kalbos būklė. Renginyje, be istorikų Vytauto Rubavičiaus, Rasos Čepaitienės, Eugenijaus Jovaišos, pranešimus skaitė ir filologai Audrys Antanaitis („Valstybinės kalbos politika – dabartis ir ateitis“), Diegas Ardoins (Diego Ardoins, „Lietuvių kalbos istorijos atgarsiai už Lietuvos ribų“), Grasilda Blažienė ir Pavelas Skorupa („Lietuvių vandenvardžiai Europos kontekste“), Daiva Sinkevičiūtė („Viešoji asmenvardžių vartosena: globalizacijos įtaka lietuviškumui“), Donatas Smalinskas („Ar vien įstatymai saugo lietuvių kalbą?“). Teisininko Liudviko Narcizo Rasimo pranešimo tema buvo „Teisinis lietuvių kalbos reguliavimas“. Geografe Filomena Kvoliūtė ir kalbininkas Laimutis Bilkis perskaitė pranešimą „Lietuvos vietovardžių, nematerialaus valstybės kultūros paveldo, išlikimo problema“.

Sausio 7 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje italų kalbininkas Gvidas Mikelinis (Guido Michelini) skaitė paskaitą „**Lietuvių kalbos pranašumas kai kurių „didžiųjų“ Europos kalbų atžvilgiu**“. Paskaitoje analizuoti lietuvių, lotynų, senosios graikų, net italų kalbų panašumai, pabrėžtos šių kalbų skirtybės, taip pat aptarta kultūrinių, kalbinių ryšių įtaka kalboms ir jų vartojimui.

Lietuvių kalbos dienos
VASARIO 16 D. – KOVO 11 D.

2020 m. penktą kartą organizuojamos
Lietuvių kalbos dienos.

Joniškyje atidaroma Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės gimtojo namo vieša ekspozicija. Kalba Dalia Zubovaitė-Palukaitienė, greta dešinėje projekto iniciatorė Ilona Osipova.

Leono Karaliūno nuotr.

Viešos ekspozicijos fragmentai.

Ilonos Osipovos nuotr.